

nagu
Aldus Manutius

Näitus Tartu ülikooli raamatukogus
9.09.2015–9.02.2016

Kataloog

A nagu Aldus Manutius:

Veneetsia trükkali Aldus Manutiuse (1449/1450–1515) 500. surma-aastapäevale pühendatud näitus Tartu ülikooli raamatukogus leiduvatest aldiinidest ning Aldus Manutiuse tegevusest trükkalina ja humanistliku hariduse levitajana.

09.09.2015–09.02.2016 Tartu ülikooli raamatukogus toimunud näituse kataloog.

Kataloog ja näituse korraldamine:

Ülle Mölder (koostaja, tekstide autor),

Janika Päll (tekstide autor, tõlkija),

Kaspar Kolk (toimetaja, tekstide autor),

Eve Valper (kujundaja),

Liisi Tõnisson (digiteerija),

Moonika Teemus (fotode autor),

Ilona Smuškina (produtsent),

Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond.

Näitus ja kataloog on valminud Eesti Teadusagentuuri uurimistoetuse PUT 132 (J.Päll) toel.

© 2015 Tartu ülikooli raamatukogu

W. Struve 1, 50091 Tartu

Tel.: +372 737 5702

Faks: +372 737 5701

utlib.ut.ee

e-mail: library@utlib.ee

ISBN 978-9985-4-0953-4 (pdf)

Võrguaadress: <http://hdl.handle.net/10062/50291>

Aldus Manutius Romanus

studiosis S. D. *

ALDUS MANUTIUS oli 15/16. sajandi vahetuse suurim trükkal, kes ise pidas ennast siiski eelkõige humanistik. Trüki- ja kirjastustegevus oli tema jaoks vahend keeleliselt korrektsete antiikkirjanduse klassikute ja kaasaegsete humanistide väljaannete levitamiseks. Aldus Manutiuse suur austus ja armastus kuulus kreeka autoritele. Kogu oma tegevusaja jooksul järgis ta humanistlikku põhimõtet, et head tekstid vääristavad inimest ja parimad tekstid on kreeka keeles. Tekstide korrigeerimiseks ja redigeerimiseks asutas ta õpetlaste ringi *Aldi Neacademia*.

Aldus Manutius oli kaasaegse kirjastamise isa. 1494/1495. a rajas ta trükikoja Veneetsiasse. Ta oli esimesi, kes võttis kasutusele trükkalisingneedi, ümber ankru põimunud delfiini, mille tähendust on selgitatud deviisi *festina lente* ('rutta aeglaselt') abil. Ankru ja delfiini märgi all saavutas noor trükikunst oma varajase kõrgpunkti. Tänu Aldus Manutiusele on meil olemas kursiivkiri, oktaavformaadis „taskuväljaanded“, teaduslike publikatsioonide jaoks nii tähtis alfabeetiline register, semikoolon jm. Aldus Manutiuse ja tema järglaste trükiseid hakati nimetama aldiinideks ning need muutusid teksti korrektsuse, kaunite trükitüüpide ning suurepärase kujunduse tõttu ihaldusväärseks kogumisobjektiks.

Kataloog kajastab kõiki Tartu ülikooli raamatukogus leiduvaid aldiine. Teosed on kataloogis esitatud täiskirjetena koos raamatukogu kohaviida, bibliograafilise info ja provenientsiga ning fotoga tiitellehest. Raamatukogule kuuluvast 26-st aldiinist pärinevad pooled Raadi mõisnike Liphartide kogust, neli on ostetud raamatuoksjonitelt või -kauplustest ja neli eraisikuilt, sealjuures kolm TÜ eradotsendilt Karl Ludwig Struvelt (1785–1838); Galenose kogutud teoste viie kõite raamatukokku jõudmise viis vajab veel selgitamist.

* Aldus Manutius Romanus studiosis S[alutem] D[icit] – Aldus Manutius Romanus tervitab õpihimulisi

Sisukord

Aldus Manutius humanistliku hariduse ja kreeka kirjanduse levitajana	5
<i>Editio princeps</i> 'id Manutiuste trükikojast	7
Veneetsia <i>Neakademia</i> (Alduse akadeemia)	8
Lootus Uue akadeemia sünniks: Alduse suhtlusringkond	13
Kronoloogia	14
Aldus Manutiuse signeedist	16
Alduse trükitüüpidest ja Francesco Griffost	20
Aldus Manutiuse trükikodade asukohad	24
Kataloog: aldiinid Tartu ülikooli raamatukogus	25
Kataloogis esinevad bibliograafialühendid	39

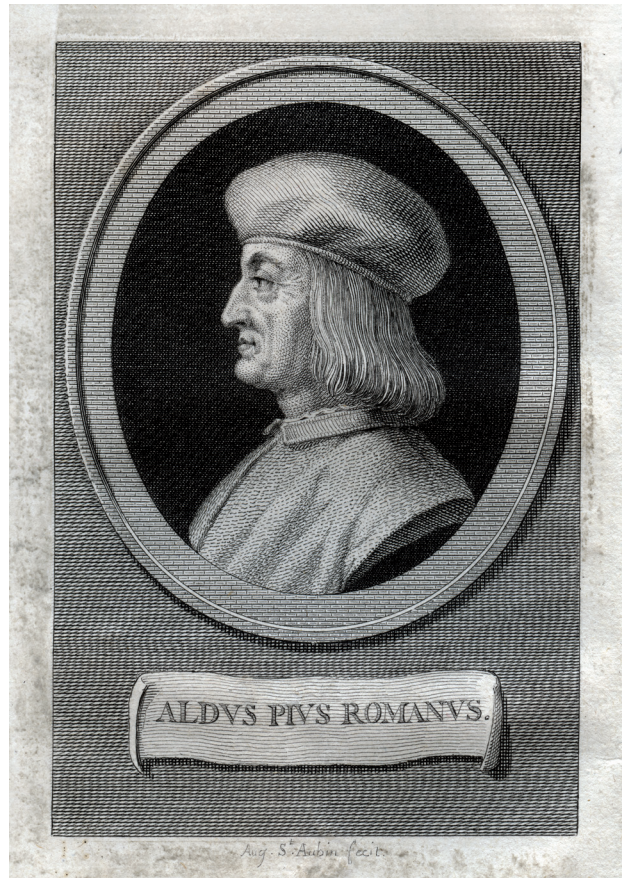
Aldus Manutius humanistliku hariduse ja kreeka kirjanduse levitajana

ALDUS Manutiuse suureks teeneks trüki-kunsti tehnilise poole arendamise kõrval on humanistliku hariduse levitamine kogu Euroopas, ta andis välja väga suure hulga antiikkirjanduse klassikuid, eriti kreeka autorite esmatrükke (*editio princeps*).¹ Alduse 20 tegutsemisaasta 132 erineva väljaande seas oli ladina keel raamatute arvu poolest küll väikeses ülekaalus (68, kreeka keeles 58, itaalia keeles 8), ent lehekülgede arvult (8424) ületas kreeka keel teisi kokku rohkem kui kahekordselt.²

Tähtsamate Rooma autorite esmatrükid (*editio princeps*'id) olid Alduse tegutsemisaja alguseks juba ilmunud. Aldusel õnnestus avaldada üksnes vähetuntud 4. sajandi autori Julius Obsequensi *Ennete raamat* (*Prodigiorum liber*, 1508. aastal Pliniuse kirjade kaasandena); kuna selle teose käsikirjad on hiljem kadunud, jääb Alduse trükiväljaanne uurijatele ka ainsaks algallikaks. Alduse järeltulijad avaldasid 1534. aastal samuti vähetuntud Rooma autorite Pseudo-Ovidiuse, Grattiuse ja Nemesianuse teosed *Koertega jahipidamisest* (*Cynegetica*).

Kreeka keelega oli olukord teistsugune: Alduse ajaks oli küll alustatud kreekakeelsete teoste trükkimisega ja mitmed kreeka autorite teosed olid ilmunud ka ladina tõlkes, ent originaalid olid enamasti ainult käsikirjades. Just Alduse algatusel jõudsid kreeka autorite teosed ka nendeni, kel puudus juurdepääs käsikirjadele.³ Tänu sihikindlale käsikirjade jahtimisele, milleks ta kasutas energiliselt oma suhtlusvõrgustikku ("akadeemiat"), sai Aldus oma aja silmapaistvaimaks kreekakeelsete trükiste väljaandjaks kogu Euroopas. Näiteks Thomas More'i

Aldus Manutius sen (1449/1450–1515).

Augustin de Saint-Aubin. Ofort, u 1803. Antoine-Augustin Renouard, *Annales de l'imprimerie des Alde, ou histoire des trois Manuce et de leurs éditions*. T. 1. Paris, 1803. TÜR XV 498

1516. aastal kirjutatud *Utoopias* viivad reisijad selle teadmisjanustele elanikele just Alduse raamatuid.⁴

Filhellenidest metseenide innustus ning ehk ka kreeklasest sõbra ja konkurendi Zacharias Kalliergise trükikatsetused Veneetsias osutasid vabale turunišile kreeka trükiste osas.⁵ Aldus Manutius otsustas rajada oma trükikoja just Veneetsiasse küllap erinevail põhjustel: Veneetsia oli oma jõukuse tipul, seal oli metseene ja haritlasi, kes raamatuid ostnuks, samuti *Biblioteca Marciana*, mille tuumikuks oli kardinal Bessarioni raamatukogu suurepärase kreeka käsikirjadega; alates 1405. aastast allus Veneetsiale Padova koos ülikooliga, milles oli kuulus kreeka keele õppetool; Veneetsias oli väga tugev trüki-

¹ Vt Martin J. C. Lowry, *The "New Academy" of Aldus Manutius: a Renaissance Dream*, Bulletin of the John Rylands Library, 1976, No. 58 (lk 378–420), lk 397 (<https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?publicationPid=uk-ac-man-scw:1m2110&datastreamId=POST-PEER-REVIEW-PUBLISHERS-DOCUMENT.PDF>).

² Vt Martin J. C. Lowry, *The World of Aldus Manutius: Business and Scholarship in Renaissance Venice*, Oxford: Blackwell, 1979; vrd SFU 2009 = Simon Fraser University project: *Aldus Pius Manutius: Publisher of Renaissance Venice*, <http://www.lib.sfu.ca/special-collections/projects/aldus#production>, last modified 2009 (vaadatud 2015); vt ka Antoine Auguste Renouard, *Annales de l'imprimerie des Alde*, 3. éd., Paris: Jules Renouard, 1834 (esitab lisaks Alduste ja Torresano trükistele ka loetelu võltsitud aldiinidest).

³ Vt H. George Fletcher, *Aldus and Greek learning*, Papers of the Bibliographical Society of Canada, 1997, vol. 35.1 (11–37), lk 21.

⁴ Vt Thomas More, *Utopia*, Loomingu Raamatukogu, 2002, 11–12, lk 93–95.

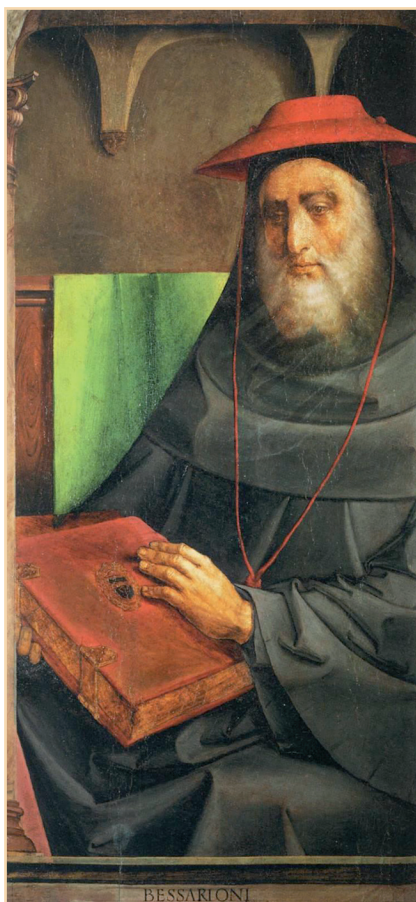
⁵ Vt John Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1962, lk 204; Ambroise Firmin-Didot, *Alde Manuce et l'Hellénisme à Venise*, Paris: 1875, lk 546–548; Fletcher, lk 7.

kunsti traditsioon: ligi pool Itaalia ladinakeelsetest inkunaablitest on antud välja just erinevate Veneetsia trükkalite poolt; nii oli ka lihtne leida kaastöölisi. Ja Veneetsias oli arvukas kreeka emigrantide kogukond, kelle seast Aldus leidis nii kreeka autorite teoste teksti editeerijaid (toimetajaid) kui ka korrektoreid.

Algusaegade eufooria taandus, kui tuhande-paarini küündivates tiraažides kreeka autorite esmaväljaanded ootasid allahinatumana realiseerimist. Ähvardavast pankrotist päästnud abielu äripartneri Andrea Torresano (Andrea di Asola) tütre Mariaga 1505. aastal aitas Alduse kirjastuse küll taas jalule, ent siitpeale sai kasumlikkus kindlaks osaks kirjastamispoliitikast: Alduse humanistidest sõbrad nägid ta äiapapat kurja geeniusena, kes püüdis väimeespoega vähemtulusast kreeka autorite avaldamisest eemale meelitada. Ka Veneetsia poliitiline olukord ei olnud kiita, nii tuleb kirjastustegevusse paaril korral pause, raskeid aastaid, mil ei ilmunud ühtki teost (või ainult mõned ladina- või itaaliakeelsed).⁶

Torresano pihta suunatud kurjad kommentaarid ei ole ilmselt päris õiglasel, sest Alduse trükikoda jätkas kreeka autorite trükkimist nii hoogsalt, et oleks lihtsam välja tuua, millised tänapäeval olulisimateks peetavate kreeka autorite teoste *editio princeps*'id Alduse ofitsiisist ei pärine. Sõltuvalt sellest, kas lugeda avaldatud autoreid, raamatuid või üksikteoseid, võib Alduse trükitud kreeka autorite *editio princeps*'ite arvu hinnata kolmekümnest rohkem kui kaheksakümne ühikuni.⁷

Aldus oli esimene trükkal, kes hakkas avaldama kreeka autorite koguteoseid, tehes seda süstemaatilisel ja suurejooneliselt ning alustades peaaegu kohe ühe kuulsaima kirjastamisprojekti, **Aristotelese** kogutud teoste kreeka keeles väljaandmisega aastail 1495–1498 (sellest puuduvad *Retoorika* ja *Poeetika* andis ta välja samuti esimesena kümme aastat hiljem). Aldusele kuulub ka **Platoni** kogutud teoste kreekakeelse originaali esmaavaldaja au (nagu

Kardinal Basilios Bessarion (1403–1472). Justus van Gent ja Pedro Berruguete. Öli, 1473–1475. Louvre, Pariis

Aristotelesegi puhul, olid ladina tõlked ammu ilmunud). Humanistliku hariduse vaimus avaldas ta veel mitmete filosoofide teoseid (samuti esmatrükis), muuhulgas olid Aldus ja ta järeltulijad esimesed (ja kaua aega ainsad), kes avaldasid Aristotelese teoste kreekakeelseid kommentaare.

Humanistide hariduse alustajade seas olid ka filoloogid, ajalugu ja retoorika. Aldus avaldas esimesena tähtsaimad kreeka ajalooteosed **Thukydide** *Peloponnesose sõja ajaloo* ja **Herodotose** *Historiai* ning reetoritest **Demosthenese** kõnede koguväljaande ja kaks kogumikku, **Kreeka reetorid** (mis sisaldas vanakreeka tuntuimaid retoorikakäsitlusi, muuhulgas **Aristotelese** *Poeetika* ja *Retoorika*) ja **Kreeka oraatorid** (kuulsate atika oraatorite kõned). Samuti avaldas Aldus kreeka keele õpikuid, sõnastikke ja grammatikaid.

Kreeka eepikutest olid **Homeros** ja **Rhodose Apollonios** küll juba varem trükkis ilmunud, ent Aldus avaldas esimesena

Hesiodose teosed, keda humanismiaja antiikautorite kaanonis Homerosest tähtsamaks peeti, samuti **Aratose** *Ilmastikunähtused* (koos erinevate ladina tõlgetega). Ta avaldas esimesena ka kreeka **bukoolikute** luule ja **Pindarose** oodid ning kreeka draama *editio princeps*'id: peaaegu täielikud väljaanded **Aristophanese** (Markos Musurose editsioonis), **Sophoklese** ja **Euripidese** teostest; **Aischylose** tragöödiad avaldasid juba Alduse pärijad. Tema äi Andrea Torresano ja selle pojad Gian Francesco ja Federico trükkisid ka kreekakeelsed **Galenose** ja **Hippokratese** kogutud teosed, mis olid vähemalt sajandi jooksul meditsiini põhikäsiraamatuks.

Lihtsalt rabav on see, kuidas Aldus suutis valida autoreiks olid peaaegu eranditult vaid klassikud. Lisaks esmatrükidele olid avaldatud autorite seas **Homeros**, **Vergilius**, **Cicero**, **Ovidius**, **Lucretius**, **Catullus**, **Propertius**, samuti **Dante** ja **Petrarca** itaaliakeelne luule ja **Francesco Colonna** *Hypnerotomachia Poliphili* (viimane samuti esmatrükis). Aldus andis välja ka humanistide ladinakeelseid teoseid: **Poliziano** kogutud teosed (koos kreeka epigrammidega), **Pontanuse** ja **Perotti** teoseid ning kuulsate meeste kirju nii antiigist kui oma kaasajast.

⁶ Vt Lowry, 1976.

⁷ Vt Fletcher, lk 23–26 ja ka John Edwin Sandys, *A History of Classical Scholarship*, vol. 2, Cambridge University Press, 1908, lk 104–106.

Editio princeps'id Manutiuste trükikojast

Kreeka autorid

1494/1495 Ps-Pythagoras, *Kuldsed värsid*, Ps-Phokylides, *Sententsid* (Laskarise *Erotemata* lisa); Musaios

1494/1495 (?) Prodromos, *Galeomyomachia* (*Hürte ja nirkide sõda*)

1495–1498 Aristoteles, *Opera omnia* (1.–5. kd), nendega koos Theophrastos, Porphyrios (*Sissejuhatus*), Philon, Alexandros Aphrodisiasest

1495 Hesiodos (ja Ps-Hesiodos, *Heraklese kilp*), kreeka bukoolika (Theokritos, Bion, Moschos, Pseudo-Moschos), Theognis (eleegiate 1. raamat)

1496 valik kreeka grammatikuid (sh Apollonios Dyskolos, Ailios Herodianos, pealkirja all *Thesaurus cornucopiae*)

1498 Aristophanes (9 komöödiat Markos Musurose väljaandes)

1499 Aratos, Ps-Proklos (koos ladinakeelsete astronoomiaalaste teostega Iulius Firmicuse jt); Pedakios Dioskorides, Nikander

1499 *Epistolographi Graeci* (sh Platoni, Isokratese, Libaniose, Synesiose, Claudius Aelianuse ja Ps-Dionysiose kirjad)

1501 (või **1502**) Philostratos, *Tyana Apolloniose elu*, Eusebios, *Hieroklesi vastu*

1502 Sophokles; Herodotos; Thukydides; Stephanos, *De urbibus*; Pollux, *Onomastikon*

1503 Xenophon, *Hellenika*; Euripides (17 tragöödiat, v.a *Elektra*); Harpokration, Sofist Ulpianus; Aristotelese kommentaare (Philoponos, Ammonios, Psellos)

1504 (?) Demosthenes; Philoponos (jätk); Smyrna Quintus, Koluthos, Thryphiodoros

1505 Herakleides Pontosest, *Homerose allegooriad*, Horapollon, *Hieroglyphika*, Cornutus, *Jumalate loomusest* (ühes köites koos Aisopose ja Aphthoniosega)

1508 *Rhetores Graeci*, vol. 1–2 (sh Aristoteles, *Retoorika* ja *Poeetika*, anon. *Retoorika Alexandrile*, Aphthonios, Dionysios Halikarnassosest, Apsines, Menandros, Ailios Aristeides, Sopater, Sofist Kyros, Ps-Demetrios, Sofist Alexandros,

Minukianos jt, kellest paljude kohta jäi see sajanditeks ainsaks trükiväljaandeks üldse)

1509 Plutarchos, *Moralia*

1513 Platon (Musurose editsioonis ja hümniga Platonile); Pindaros; Lykophron; *Oratores Graeci* (sh Lysias, Isaïos, Gorgias, Antiphon, Lykurgos, Andokides, Aischines, Deinarchos, Alkidamas, Lesbos, Herodes Atticus, Dionysios Halikarnassosest); Alexandros Aphrodisiasest (Aristotelese kommentaarid); Hesychios, *Lexikon*; Athenaios

Alduse järeltulijad

1516 Strabon; Pausanias

1517 Oppianos, *Koertega jahipidamisest*

1518 Aischylos; Artemidoros; *Biblia Graeca* (*Septuaginta*)

1524 Herodianos, *Ajalugu*

1525 Galenos; Xenophon, *Sissetulekutest* (kogutud teoste väljaandes)

1526 Hippokrates

1528 Aiginalane Paulus

1534 Themistiose kõned

1534, 1535 Aetius Amidast

1551 Dion Chrysostomos; Theophrastos, *Meeletajudest*

Aristotelese teoste kommentaarid: 1520, 1527

Alexandros Aphrodisiasest; 1526, 1527 Simplikios; 1527, 1536 Michail Ephesios; 1527, 1534, 1551 Philoponos; 1534, 1536 Eustratios; 1536 Aspasios; 1551 Olympiodoros; 1551 Camotius (Theophrastose kommentaar)

Ladina editio princeps'id

1508 Julius Obsequens, *Ennete raamat*

1534 Pseudo-Ovidius, Grattius, Nemesianus

Paulus Manutius (1512–1574). Augustin de Saint-Aubin. Ofort, u 1803. Antoine-Augustin Renouard, *Annales de l'imprimerie des Alde, ou histoire des trois Manuce et de leurs éditions*. T. 2. Paris, 1803. TÜR XV 498

Veneetsia Neakademia (Alduse akadeemia)

15. sajandi jooksul moodustasid Itaalia humanistid kõrgeadli toel mitmeid kirjakultuurile pühendunud sõpruskondi, mida nimetati Platoni kooli eeskujul akadeemiateks. Oma mitteformaalse struktuuriga erinesid need hilisematest ametlikest institutsioonidest, mil nimetus viitas kindla struktuuriga kõrgemale õppeasutusele või õpetlaste kogule. Samuti polnud fookus kirjandusele veel nii selge kui 16. sajandi akadeemiate puhul. 15. sajandi akadeemiatest on tuntuimad *Accademia Pontaniana* Napolis (juhiks Giovanni Pontano, sinna kuulus näiteks ka Jacopo Sannazaro), Leonardo da Vinci akadeemia Milanos ja muidugi eelkõige Medicite toetatud *Accademia neoplatonica* Firenzes, mille juhiks oli Marsilio Ficino (kõrgaeg 1462–1492 Lorenzo II Magnifico surmani, tegutses veel kuni 1523. aastani).⁸

Aldus hakkas oma akadeemiast unistama äisna varakult, tema 1495. ja 1497. aasta pühendused oma patroonile Alberto Pio da Carpile Aristotelese kogutud teoste 1. ja 2. köite eessõnades lubavad arvata, et esialgu lootis ta abi eeskätt da Carpilt. Ent juba 15. sajandi lõpul asub ta oma Saksamaa kontaktide kaudu otsima aktiivselt keiser Maximilian I toetust; lootusest akadeemia Püha Rooma keisri egiidi all Saksamaale asutada loobub ta lõplikult alles 1507. aasta paiku. Kui Angelo Poliziano ja Pico della Mirandola kunagine õpilane, Giovanni di Lorenzo de' Medici saab 1513. aastal Leo X nime all paavstiks, asub Aldus aktiivselt tegutsema oma akadeemia ümberasustamiseks Rooma. Akadeemia seal sünnibki, ent alles aastal 1516, pärast Alduse surma ja teiste juhtidega.⁹

Parema paiga leidmiseni täitis akadeemia rolli Alduse töökoda Firenzes. Sophoklese teoste *editio princeps*'i pühenduses Janos Laskarisele kirjutab Aldus, mainides esmakordselt “uut akadeemiat” (*neacademia*):

⁸ Paul Oskar Kristeller, *The Platonic Academy of Florence*, Renaissance News, Vol. 14.3, 1961, lk 150; Ian F. McNeely, *The Renaissance Academies between Science and Humanities*, Configurations, vol.17.3, 2009, lk 233–234; Lowry 1976.

⁹ Stefano Pagliaroli, *L'Accademia Aldina. Incontri triestini di filologia classica*, 9, 2009–2010, lk 180–183; Lowry 1976.

Alberto Pio da Carpi (1475–1531).
Bernardino Loschi. Öli, 1512. National Gallery, London

Keiser Maximilian I (1459–1519).
Albrecht Dürer. Kriit, 1518. Albertina, Viin

KUI me oma Uue akadeemiaga külmal talvel poolringis tule ümber istusime, juhtus meie sekka ka meie Markos Musuros. Pärast paljut (nagu ikka) segiläbi kõneldut meenutasime sind. Siis kõnles Markos, su usinaim ja vägagi tänulik õpilane: nimelt nimetab ta kogu edu, mida ta heade kunstide õpinguis ja eluviisis on saavutanud – ja saavutanud on ta palju – saaduks sinult. Ta jutustas sinust, auväärne, pikas kõnes ja lisas, et oli sind näinud äsja juulis ja augustikuus Milanos ja Ticinos ning et tal olid sinuga pikad kõnelused taassündivast kreeka kirjakultuurist ning et kõigi õpetlaste ühise kasu pärast rõõmustab meie provints, kuna oled imelisel moel ja väga palju meie vaeva kiitnud. Seepärast, olles kandnud hoolt, et Sophoklese seitse tragöödiat nüüd väikeformaadis trükki saaksid, olen nad sinu nime kaitse all meie Uuest akadeemiast välja avalikkuse kätte rullinud ja saadan sulle kingina oma ülima armastuse pärast mälestuseks.

Sellesama väljaande kolofoon (lõputiitel, mis annab sageli informatsiooni trükise kohta) ütleb, et teos on trükitud Alduse akadeemias. Järgnevail aastail lisanduvad kolofoonid, mis viitavad ka uuele akadeemiaele, *neacademia*.¹⁰

Selle üle, kui palju oli akadeemial liikmeid, kas need olid ainult Alduse trükikojaga seotud lähemad kaastöölised või ka hellenofiilidest veneetslased ning välismaalased, on palju arutletud. 19. sajandi alguses leidis Vatikani raamatukogu *primus custos* Gaetano Marini ühe Scipio Carteromachusele kuulunud raamatu vahelt järgmise dokumendi, mille avaldas *Biblioteca Marciana* direktor Iacopo Morelli 1806. aastal:¹¹

KUNA need, kes pingutavad hariduse nimel, on saanud palju kasu kreekakeelsest vestlusest, otsustame meie kolm – Aldus Roomlane, Johannes Kreetalane ja Scipio Sõjavägilane (Carteromachus) – ühiselt võtta vastu seaduse, et me üksteisega mingil teisel viisil ei või suhelda kui Hellase keeles. Kui aga keegi meie seast teisiti peaks vestlema, kas siis ettekavatsetult, mõtlematusest, seadust unustades või mingi muu juhuse tahtel, peab ta trahviks maksma ühe mündi iga kord, kui ta seda juhtub

Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494)
Cristofano dell'Altissimo. Öli, enne 1568. Uffizi, Firenze

Paavst Leo X (1475–1521).
Raffael. Öli, 1518–1519 (detail). Uffizi, Firenze

¹⁰ *Sophoclis tragaediae (!) septem*, Veneetsia, 1502; elektrooniline väljaanne: <https://ia902608.us.archive.org/25/items/ita-bnc-ald-00000008-001/ita-bnc-ald-00000008-001.pdf>

¹¹ Vt Pagliaroli 2009–2010, lk 175; kreekakeelse teksti allikas: Renouard, *Annales*, lk 499–500.

tegema; vigade eest keelekasutuses aga trahvi ei ole, kui just keegi neid meelega ei tee.

See, kes on eksinud, maksku kohe, mitte ärgu lükaku maksmist homsele või ülehomsale või üleülehomsele. Kui ta kohe ei maksnud, siis maksku kahekordselt, kui aga ka seda ei maksa, siis neljakordselt, ja ka edaspidi maksku vastavalt, sama suhte järgi. Aga see, kes seadust põlgab või trahvi ära ei maksa, visatagu hellenistide seltskonnast välja, teda ärgu peetagu õpetlastega suhtlemise vääriliseks ning temaga kohtumist loetagu halvaendeliseks.

Makstud trahviraha visatagu alati ühte kukrusse või karpi, mis on vaid sellel eesmärgil voolitud ning see antagu valvata kas meist ühe kätte või kellegi kätte, kelle oleme hääletades valinud ja vääriliseks pidanud; esmalt tuleb see aga hoolikalt sulgeda ja kindlalt pitseerida. Kui aga otsustame avada, siis pandagu see keskele ja loetagu raha üle. Ning kui see on pidusöögi kulutuste katmiseks piisav, siis usaldatagu see isand Aldusele, et ta meid selle abil hiilgavalt kostitaks, ja mitte nagu trükkaleid, vaid nii nagu on kohane meestele, kes juba uuest akadeemiast unistavad ja selle juba peaaegu Platoni moel on rajanud. Aga kui rahast veel pidusöögi jaoks ei piisa, pandagu see tagasi karpi ning hoitagu alal, kuni seal sees on nii palju, kui piisab söömaaja tarvis.

Keegi meist ei tohi endaga peolisi kaasa võtta, välja arvatud hellenofiile, kes on muusiliste kunstide viljelejate koori väärilised ning oskavad kreeka keelt, ja mis kõige tähtsam, pole võõrad Uue akadeemia jaoks ning on meie reeglitesse pühendatud. Kui aga mõnikord peaks tulema mõni välismaalane või võõras (nagu juhtub) ja tuleb mingi vajaduse tõttu meie juurde, siis kui ta on haritud ning oskab kreeka keelt, olgu ka tema allutatud kirjapandule. Kui ta aga seadusele vastu hakkab või vastu väidab, ärgu leidku ta mingit andestust ega vabandust, mõistetagu ta ilma kohtupidamiseta süüdi ja aetagu Uuest akadeemiast välja kui vääritu. Ja pärast seda ärgu keegi meist teda enam toogu, välja arvatud siis, kui ta kahetseb oma eksimuste pärast ja lubab jääda kord kirjapandud seadustele truuks ning esitab mingid tagatised.

Kui aga on keegi, kes ei oska kreeka keelt, sest pole veel sellega tegelnud või ei valda piisavalt, et suuta kreeka keelt rääkida, aga omandab sellealast haridust või soovib seda omandada, siis ka tema võetagu meie sekka vastu ja ta hakkab ka ise vähehaaval meile sarnaselt kreeka keelt kõnelema. Kui ta aga korda rikub või, Zeusi nimel, seda suhtlust naeruvääristab, siis heidetagu ta edaspidi välja ja ärgu kunagi peetagu uuesti koosviibimiste vääriliseks, isegi kui ta seda väga paluks.

Selle seadusettepaneku tegi Scipio Carteromachus Lugejate fiiülist; panid hääletusele Aldus Roomlane, akadeemia juht ning Johannes Kreetalane Korrektorite fiiülist, kes olid prütaaniate eesotsas. Võtsid hääletamisega vastu kõik Uue akadeemia liikmed, kelle seas oli preester Battista Jumalasulaste fiiülist, veneetslane Paulus Aadlimeeste

fiiülist, arst Hieronymus Louchaïos Ravijate fiiülist ja Franciscus Rosetto Veronast Professorite fiiülist; ja paljud teised, kel on juba soov õppida ja kuuluda Uude akadeemiasse, on nime poolest juurde arvatud.

Olgu tal igavesti head õnne ja liikmeid!

KADEEMIA põhikirja stiil jälgendab Atika raidkirjadelt tuttavaid rahva-koosoleku otsuseid, selle naljatlev toon viitab, et tegemist ei olnud väga formaalse organisatsiooniga, samas loetletakse otsusele allakirjutanute seas üles põhilised rühmad, kellest Alduse suhtlusvõrgustik koosnes. Trükikoja ja teoste ettevalmistamisega olid seotud käsikirjade lugejad (kes ka trükikäsikirja ette valmistasid), trükkalid, korrektorid; nende teoste lugejad, kes aitasid ka avaldamiseks käsikirju leida ja valida, kuulusid ülikoolide õppejõudude, haritud arstide, humanistlike huvidega preestrite ning Veneetsia patriitside hulka. Ning – kuigi kedagi konkreetselt nimepidi ei mainita – viidatakse ka välismaalastele, kes Veneetsias peatudes Alduse akadeemiat külastasid.

Kuigi täpset nimekirja kõigi liikmetega pole, loetakse lisaks Seaduses loetletud seitsmele liikmele Neakademia'sse kuuluvaiks enam-vähem kõiki Alduse sõpru-toetajaid ja hellenofiile.¹²

Pietro Bembo (1470–1547).
Tizian. Öli, u 1540. National Gallery of Art, Washington

¹² Vt Renouard 1834; Lowry 1976; Ambroise Firmin-Didot, *Alde Manuce et l'hellénisme à Venise*, Paris, 1875.

Nende hulgas olid Alduse patroon **Alberto Pio da Carpi**, kindlasti ka Alduse äripartner ja äiapapa **Andrea Torresano**, kelle tööd jätkasid ta pojad **Federico** ja **Gian Francesco**. Mitmed hellenofiilid ja Alduse kaastöölised tegid karjääri kirikus, näiteks hilisem kardinal **Pietro Bembo**. Minoriitide orduusse kuulus **Urbano Valeriano Bolzanio** (Urbano dalle Fosse, Urbanus Bellunensis) Veneetsia lähedalt Bellunost, kelle kreeka keele grammatika esmatrüki andis välja Aldus, hiljem levis see vähemalt 23. kordustrükis, millest üks oli kasutusel ka Tallinna gümnaasiumis (TÜR R II 1928:1679). Veneetsia lähedalt Mottast pärit **Girolamo Aleandro** (**Hieronymus Aleander**) tegutses Pariisis, kus ta oli üks esimesi kreeka keele professoreid ning andis välja kreeka autoreid ja kreeka keele õpiku. Naasnud Itaaliasse, tegutses ta Roomas paavst Leo X ajal Vatikani raamatukogu bibliotekaarina ja tegi karjääri ka järgnevate paavstide ajal, lõpetades kardinalina.

Kuigi **Pico della Mirandolat** ei saa pidada otseselt seotuks Alduse akadeemiaga, viis just tema Alduse kokku Firenze humanistlike ringkondadega, kellest said Alduse abistajad või kaastöölised. Nende hulka kuulusid **Scipio Fortinguerra** (latiniseeritud kreeka tõlkes Carteromachus) oli Uue akadeemia põhikirja tekstiredaktsiooni esitaja, tema ladinakeelse kõne *Kreeka keele ülistuseks* andis Aldus välja akadeemia tippajal 1504. aastal (seda avaldati hiljem veel korduvalt, nt Henricus Stephanus oma kreeka keele tesauruse alguses), **Angelo Poliziano** (kes küll enne akadeemia idee teket suri) ning kreeklased ja aktiivsed kaastöölised **Markos Musuros** ja **Janos Laskaris**.

Väga mitmed Alduse kaastöölised olid Bütsantsist põgenenud või mujalt Kreeka aladelt sisse rännanud kreeka emigrandid, kes töötasid tema heaks skriibide, korrektoreid või editoorijatenä või konsulteerisid ja aitasid käsikirjade leidmisel ning valimisel. Neid nimetatakse aeg-ajalt ka Alduse Kreeta maffiaks: Kandiast (tänap. Iraklion) pärit **Markos Musurosega** sidus Aldust sügav sõprus ja aastatepikkune koostöö (mis viis näiteks Platoni teoste editsioo-

Alduse ringkonna liikmeid.
Portreed raamatust:
Paul Freher, *Theatrum virorum eruditione clarorum*. T. 1.–2. Nürnberg, 1688.
TÜR R XV 65a

nini); samast oli pärit Joannes Gregoropulos (ülalmainitud Johannes Kreetalane, Johannes Cretensis) ja Arsenios Apostolis. Kreeta päritolu oli ka üks kuulsamaid kreeka skriibe, Joannes Rhosos, kes kirjutas Alduse jaoks ümber mitmeid käsikirju, aga enne teda töötas ka kardinal Bessarioni, Lorenzo de' Medici ja kardinal Alessandro Farnese jaoks. Ja muidugi oli Alduse jaoks väga oluline Bütsantsist pärit (aga samuti üle Kreeta Itaaliasse, kõigepealt Firenzesse jõudnud) Joannes Laskaris, kes aitas nii teoste editeerijana kui avaldamiseks sobivate käsikirjade leidmisel.

Suur osa akadeemia liikmetest solid veneetslased, nende hulgas oli ka senaatoreid ja aadlimehi, nt Marin Sanudo (Sanuto), kes saadikuna Maximilian I juures alustas arvatavasti läbirääkimisi Alduse akadeemia asutamiseks Saksamaal, tänu temale omandas Aldus 1502. aastal privileegi kreeka trükiste väljaandmiseks Veneetsias; ta kirjutas ka Veneetsia ajaloo. Veneetsia ajalooga tegeles ka Andrea Navagero, kes oli ka Biblioteca Marciana bibliotekaar; põhikirjas mainitud Giovanni Battista Egnazio (Cipelli), kes oli nagu Alduski õppinud Poliziano juures, oli Veneetsias elokventsi professor ja notar ning aitas mitmete ladina autorite väljaandmisel. Ent arvukalt oli ka mujalt pärit humaniste, nt Giovanni Giocondo (Jucundus) Veronast, kes töötas arhitektina Pariisis, ent kasutas sealgi võimalust Aldusele käsikirju muretseda.

Akadeemia “korrespondentliikmeteks” võib naljatamisi lugeda mitmed kuulsad välismaalased: Desiderius Erasmus, kes levis Alduse kuulsust kogu Euroopas ning kelle *Adagia* Aldus 1508. aastal välja andis, Thomas Linacre, inglise humanist ja filosoof, esimene kreeka keele professor Oxfordis, aga ka näiteks Johannes Reuchlin, Conrad Celtis, Johannes Cunaeus ja Willibald Pirckheimer.

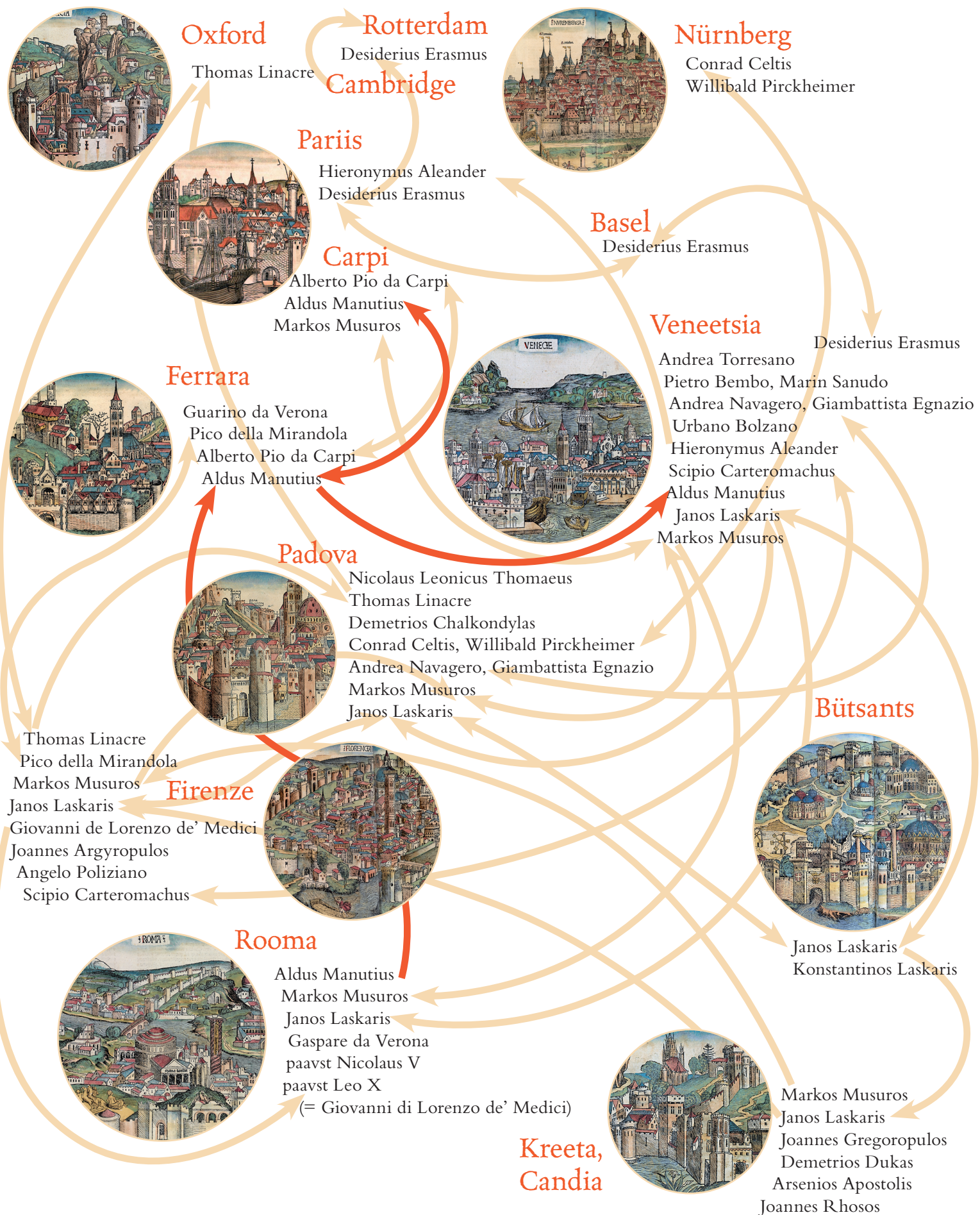

Erasmus Rotterdamist (1466/1469–1536).
Hans Holbein jun. Õli, tempera, 1523. National Gallery, London

Willibald Pirckheimer.
Vaselõige. Paul Freher, *Theatrum virorum eruditione clarorum*. T. 1.–2. Nürnberg, 1688.
TÜR R XV 65a

Lootus Uue akadeemia sünniks: Alduse suhtlusringkond

Kronoloogia

1449/1450	Aldus Manutius sen sünnib Rooma lähedal Bassianos
u 1450	Francesco Griffio, Aldus Manutiuse kirjatüüpide kavandaja ja graveerija, sünnib Bolognas
1451	Andrea Torresano di Asola, Aldus Manutiuse tulevane äripartner ja äi, sünnib Mantova lähedal Asolas
1465	Saksa trükkalid Konrad Sweynheym ja Arnold Pannartz võtavad Itaalias kasutusele liikuvate tähetüüpidega trükipressi; nad peavad trükikoda Rooma lähedal Subiacos
1467–1475	Aldus Manutius õpib Roomas mh Domizio Calderini ja Gaspere da Verona juures
1468	kardinal Bessarion kingib oma raamatukogu, millest suurema osa moodustavad kreeka- ja ladinakeelsed käsikirjad, Veneetsia Vabariigile
1469	Johann von Speyer võtab Veneetsias kasutusele liikuvate tüüpidega trükipressi
u 1470	Nicolas Jenson alustab Veneetsias trükitegevust
1472	Kardinal Bessarion sureb
u 1475–1480	Aldus Manutius õpib Ferraras mh Battista Guarino juures kreeka keelt ja kirjandust; õpetab ise kreeka keelt; tutvub Giovanni Pico della Mirandolaga
u 1478–1479	Andrea Torresano alustab iseseisvat trüki- ja kirjastustegevust Veneetsias pärast töötamist trükikal Nicolas Jensoni juures
1480	Nicolas Jenson sureb; Andrea Torresano ostab tema leselt trükikoja
1482	Veneetsia väed piiravad Ferrarat; Aldus Manutius leiab varjupaiga Mirandolas Giovanni Pico della Mirandola majas
u 1483–1489	Aldus Manutius õpetab Carpis Giovanni Pico della Mirandola õepoegi vürste Alberto ja Leonello Pio da Carpit
u 1490	Aldus Manutius siirdub Veneetsiasse sooviga alustada seal iseseisvat kirjastus- ja trükitegevust; tutvub Andrea Torresanoga
1493	Aldus Manutius avaldab Andrea Torresano juures oma ladina keele grammatika <i>Institutiones grammaticae</i>
u 1494/1495	Aldus Manutius rajab koos Andrea Torresano ja Pierfrancesco Barberigoga Veneetsiasse trükikoja
1494/1495	Aldus Manutius annab välja Konstantinos Laskarise <i>Erotemata</i> (kreeka minusklites), mis on esimene Manutiuste trükikoja dateeritud trükis
1495/1496	Aldus Manutius annab välja Pietro Bembo poeemi <i>Aetna</i> , mis on teadaolevalt esimene trükis, kus kasutatakse semikoolonit (ja hiljem Bembo nime saanud šrifti). Ka hilisemates väljaannetes korrastab Manutius tema ajani üsna stiihiliselt kasutatud interpunktsiooni ja ortograafiat. Tema pojapoeg jätkab vanaisa jälgedes, andes 1566. aastal välja traktaadi <i>Orthographiae ratio</i>
1495–1498	Aldus Manutius annab välja 5-köitelise Aristotelese teoste kogu kreeka keeles (<i>editio princeps</i>)
1498	Aldus Manutius annab välja Angelo Poliziano <i>Opera</i> ; ilmub esimene tema kreekakeelsete trükiste kirjastuskataloog <i>Libri graeci impressi</i>
1499	Aldus Manutius annab välja Francesco Colonna arvukate puulõikeillustratsioonidega <i>Hypnerotomachia Poliphili</i> ja Niccolò Perotti <i>Cornucopiae</i> , kus kasutab esimest korda paginatsiooni
1500	Aldus Manutius annab välja <i>Epistole Devotissime de Sancta Catharina da Siena</i> , mis on esimene Veneetsias trükitud nais autori teos; ühes tekstikohas kasutab esimest korda antiikva-kursiivi

1501	Aldus Manutius annab välja esimesed väikesed oktaavformaadis raamatud eesotsas Vergiliusega, mis on esimene täielikult antiikva-kursiivis trükitud teos
1502	Aldus Manutius kasutab esimest korda delfiini ja ankruga signeeti; Sophoklese teoste esma-trükk, mis viitab esmakordselt <i>Aldi Neacademia</i> 'le; Veneetsia senati ja paavst Aleksander VI pri- vileeg Aldus Manutiusele; konflikt Aldus Manutiuse ja Francesco Griffõ vahel kursiivi autorsuse pärast
1503	Aldus Manutius kannab nüüdsest nime „Aldus Pius Manutius“; ilmub tema teine kirjastuskata- loog
1505	Aldus Manutius abiellub oma äripartneri Andrea Torresano tütre Maria Torresanoga, abielust sünnib 5 last: 3 poega ja 2 tütart
1508	Erasmus Rotterdami veedab 8 kuud Veneetsias Aldus Manutiuse trükikojas; Aldus Manutius avaldab Erasmuse <i>Adagia</i> 2. trüki
1509–1512	Aldus Manutius viibib Cambrai liiga sõja (1508–1516) ajal Ferraras
1512	Sünnib Aldus Manutius vanema kolmas poeg Paulus Manutius, kes hakkab alates 1533. a trüki- koda juhatama
1513	Aldus Manutius annab välja esimese Platoni teoste koguväljaande; ilmub järjekordne Aldus Manutiuse trükikoja kirjastuskataloog; kolmas, paavst Julius II privileeg Aldus Manutiusele
1514	Neljas, paavst Leo X privileeg Aldus Manutiusele
1515	Aldus Manutius sen sureb Veneetsias; tema äi Andrea Torresano asub trükikoda juhtima oma poegade Gian Francesco ja Federicoga, kuna Aldus Manutius sen pojad on veel alaealised
1529	Andrea Torresano sureb, trükikoda hakkavad juhtima tema pojad Gian Francesco ja Federico Torresano d'Asola
1533	Paulus Manutius võtab üle oma isa trükikoja juhtimise Veneetsias
1539	Paulus Manutius katkestab ärisuhte Andrea Torresano pärijatega pärandustulis trükikoja pärast; alates 1540. a juhatab ta trükikoda koos oma vendade Marcuse ja Antoniusega
1542	Paulus Manutius asub trükikoda juhtima ainuisikuliselt
1546	Paulus Manutius abiellub Girolamo Odoni tütreaga; abielust sünnib 4 last
1547	Aldus Manutius jun, Paulus Manutiuse poeg ja Aldus Manutius sen pojapoeg, sünnib Veneetsias
1558–1561	Paulus Manutius juhatab Veneetsias <i>Academia Veneta</i> trükikoda
1561	Paulus Manutius asub paavst Pius IV ajal juhtima ka Vatikani trükikoda <i>Stamperia del popolo romano</i> Roomas
1572	Paulus Manutius jätkab tööd Roomas Vatikani trükikoja juhatajana paavst Gregorius XIII ajal
1574	Paulus Manutius sureb Roomas, tema poeg Aldus Manutius jun võtab Veneetsia trükikoja üle
1585	Aldus Manutius jun annab Veneetsia trükikoja juhtimise üle palgalisele juhatajale, teda ennast kutsutakse Bolognasse retoorika õppetooli juurde
1587	Aldus Manutius jun kutsutakse Pissasse professoriks
1588	Aldus Manutius jun kutsutakse Rooma professoriks
1590	Aldus Manutius jun hakkab juhtima Roomas Vatikani trükikoda <i>Stamperia del popolo romano</i> paavst Clemens VIII ajal
1597	Aldus Manutius jun sureb; Veneetsia trükikoda lõpetab tegevuse

Aldus Manutiuse signeedist

ALDUST loetakse humanistliku trükkali-signeedi ehk -märgi kasutuselevõtjaks, tema ja ta järeltulijad kasutasid ühte ja sama signeeti ainult väheste muudatustega peaaegu terve sajandi. Delfiini ja ankruga signeeti kasutas Aldus teadaolevalt esmakordselt 1502. aastal *Muistsete kristlike poeetide* (*Poetae Christiani veteres*) 2. köite eessõna lõpus, peatselt aga juba pidevalt tiitellehel (või viimasel lehel). Kuigi Aldus võttis trükkalimärgi kasutusele muuhulgas ka praktilisel kaalutlusel kaitsta oma väljaandeid järeletegemise eest, hakkasid seda kirjastuse kõrge maine tõttu kuritarvitama piraatkirjastused nii Itaalias kui Prantsusmaal.

Alguses on kahel pool ankrut ja selle ümber keerdunud delfiini ainult kiri **AL.DVS**, hiljem **ALDVS MA**(nutius) **RO**(manus) või **ALDVS M. R.**

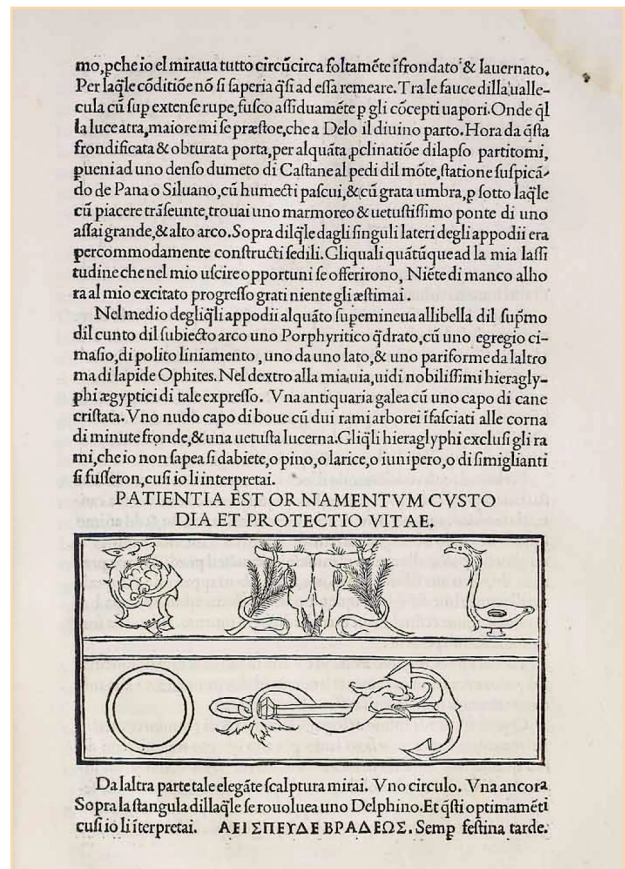

ELFIINI ja ankruga signeedi tähendust on selgitatud deviisi *festina lente* ('rutta aeglaselt') abil. Nii oleks tegemist omalaadse oksüümoroniga, delfiini kui kiire ja liikuva olendi ning ankrut kui püsivuse sümboli kokkupanekuga. Aldus ise signeediga koos sellist tunnuslauset ei kasuta. Signeedi ja tunnuslause tähenduse ja kasutuselevõtu kohta on antud erinevaid selgitusi:

Neile võib olla eeskujuks 1499. aastal Alduse poolt välja antud ja tänapäeval dominikaani mungale Francesco Colonnale omistatavas teoses *Poliphiluse uneline armuvõitlus* (*Hypnerotomachia Poliphili*) esinev puulõige, mida saadab järgmine tekst: teisel pool imetlesin sellist elegantset kujutist: ring ning ankur, mille ümber on põimunud delfiin. Ma tõlgendasin seda järgnevalt: Kiirusta alati aeglaselt (ΑΕΙ ΣΠΕΥΔΕ ΒΡΑΔΕΩΣ. *Semper festina tarde.*) Aldusel on küll sarnane kujutis, aga temal on ankur püstiselt.

Motot ja illustratsiooni on seostatud ka tänapäevaks suuremalt jaolt hävinud freskodega Padovas Santa Giustina kiriku ristikäigus, programmi autoriks Paviast pärit abt Gasparo.¹³

¹³ A. Wolkenhauer, *Zu schwer für Apoll. Die antike in humanistischen Druckerzeichen des 16. Jahrhunderts*, Wiesbaden, 2002, lk 34, 165–185; vt ka <http://www.forumancientcoins.com/dougsmith/feac49dom.html>; V. von der Heyden-Rynsch, Aldo Manuzio. Vom Drucken und Verbreiten schöner Bücher, Berlin, 2014, lk 67; P. M. Daly, *The Emblem in Early Modern Europe: Contributions to the Theory of the Emblem*, Farnham, Surrey: Ashgate, 2014, lk 81.

Ring ning ankur, mille ümber on põimunud delfiin.

Francesco Colonna, *Hypnerotomachia Poliphili*. Venezia: Aldus Manutius, 1499. BSB-Ink C-471; GW 7223

Ütelust σπεῦδε βραδέως (*festina lente*) armastas väga keiser Augustus, kuid ka keiser Vespasianus. Erasmuse järgi (*Adagia*, nr 1001) oli Aldus talle näidanud üht Pietro Bembolt kingiks saanud Rooma münti, millel oli ühel pool Vespasianuse pilt motoga, teisel aga delfiini ja ankrut kujutis.¹⁴ Erasmuse jaoks seisneb kõnekäänd *festina lente* võlu mõistatuslikkuses, kuna see koosneb vastandlikest sõnadest (tegemist on oksüümoroniga), meeldivust lisab ka lühidus: selle poolest on *adagium*'id (mõteterad) sarnased vääriskividele (gemmidele). *Festina lente* ehk σπεῦδε βραδέως aga sobib ka kuningatele, sest kiirustamata toimimine iseloomustab just valitseja väärikust. Kahele Rooma imperaatorile, Augustusele ja Vespasianusele oli see kõnekäänd väga meeltnööda, kuna see vastas ühelt poolt nende suursugususele, teisalt leebusele, ühelt poolt hoolikusele ja läbimõeldusele, aga samas ka asjaajamise kiirusele. Aulus Gelliuse *Atika ööde* (peatükk 10.11.5) ja

¹⁴ Erasmii Roterodami *Adagiorum chiliades tres*, Veneetsia: Aldus Manutius, 1508, f. 112–113r. Vt ka Suetonius, *Jumaliku Augustuse elu* 25.4 ja Aulus Gellius, *Atika ööd* 10.11.5.

Macrobiuse *Saturnaalide* järgi kasutas Augustus seda sententsi sageli oma kirjades, manitsedes rakendama asjaajamisel nii kiiret sihikindlust kui aeglast hoolikust, Suetonius aga mainib seda *Jumaliku Augustuse elus* (25.4). Samasugust kombinatsiooni motost ning delfiini ja ankru kujutisest näeme ka Vespasianuse poja, keiser Domitianuse mündil.

Erasmus kirjutab Aldusest *Adagia's* (nr 1001 ehk II.1.1, 1508. aasta väljaandes):

Ja Titus Vespasianusele oli see vana ütetus tõepoolest meeldinud, nagu on hõlpus näha muistsetest müntidest: neist üht, muistsetes Roomas vermitud hõberaha näitas mulle Aldus Manutius, öeldes, et selle oli talle kingiks saatnud Veneetsia patriits Pietro Bembo, üks haritumaid noormehi ja antiikkirjanduse uurijaid. Münt oli selline: ühel pool oli Titus Vespasianuse näopilt, teisel aga ankur, mille keskel ehk sääre ümber on end põiminud delfiin. Et aga see pole mingi muu sümbol kui seesama tseesar Augustuse *σπεῦδε βραδέως*, seda näitavad hieroglüüfides kirjamälestised ...

Edasi toob Erasmus delfiinide kohta näiteid nii Plutarchoselt kui Aristoteleselt, lõpetades Pliniusi *Loodusloost* pärit näitega selle kohta, et delfiin

on väledaim kõigist loomadest, samas kui ankur on see, mis hoiab laevu tuule käes paigal.

Nüüd aga on see jõudnud roomlase Aldus Manutiuse kui kolmanda pärija kätte: “mõtlen, ei toimuda saand see olümplaste tahte ja nõuta.” (Vergilius, *Aeneis*, 5.56, tlk Ants Oras, Tallinn, 1992, lk 135). Nimelt tuntakse nüüd tema märgina seda, mis kunagi meeldis Titus Vespasianusele; mis pole mitte ainult tuntuim, vaid ka armsaim kõigile ükskõik mis maadel, kus tuntakse või armastatakse häid (scil. vabu) kunste. Ma usun, et see tunnuslause ei olnud kuulsam tollal, kui seda imperaatori mündile vermituna kõikjal kaupmeeste käes ringeldes kulutati, vaid pigem on ta kuulsam nüüd, kui kõigi rahvaste seas, isegi väljaspool kristliku impeeriumi piire, levitavad, loevad, hoiavad ja ülistavad seda koos mõlemas keeles (st kreeka ja ladina) kirjutatud raamatutega kõik need, kes austavad pühadena vabu kunste. Iseäranis teevad seda need, kes tüdinuna barbarite täispuhutud õpetusest õhkavad tõelise ja muistse eruditsiooni järele, mille taastamiseks on see mees otsekui loodud, ja – kui võib nii öelda – näib saatusest saadetu ja vermituna. Nii leegitsevate palvetega ihkab, nii väsimatu pingutusega püüdleb ta vaid seda ühte, vältimata mingit vaeva: et tubli vaimulaadiga meeste jaoks saaks taastatud kirjatarkuse varamu tervikliku, puutumatu ja puhtana. Asi ise näitab, võiksin öelda, kui palju ta on selle hüvanguks juba andnud, isegi vastu saatuse tahtmist. Nimelt kui mingi jumal, kes on heade tarkuste soosija, tuleb vastu meie Alduse kauneimatele ja peaaegu kuninglikele palvetele ja kui vastuoluline saatus lubab, siis ma luban teadmishimulistele, et ainult tema töö tulemusel on mõne aasta pärast nende käsutuses kõik heade autorite teosed neljas keeles – ladina, kreeka, heebrea ja kaldea – ning igast valdkonnast, täiel kujul ja parandatuna, nii et kellelgi ei jää enam soovida ühtki osa sellest kirjatarkuse varamust. Ja siis saab avalikuks, kui palju väärt koodekseid on seni peidus olnud, kas ükskõiksuse tõttu unustatuna või kõrvaldatuna kellegi püüdlusest, kellel on meeles vaid see, et ta ise üksinda teadjana paistaks. Ja siis lõpuks saab teatavaks, kui võrd üüratuid vigu on täis needki autorid, kelle teoseid praegu piisavalt parandatuks peetakse. ...

Hõbedenaar ankru ja delfiiniga keiser Domitianuse ajast.

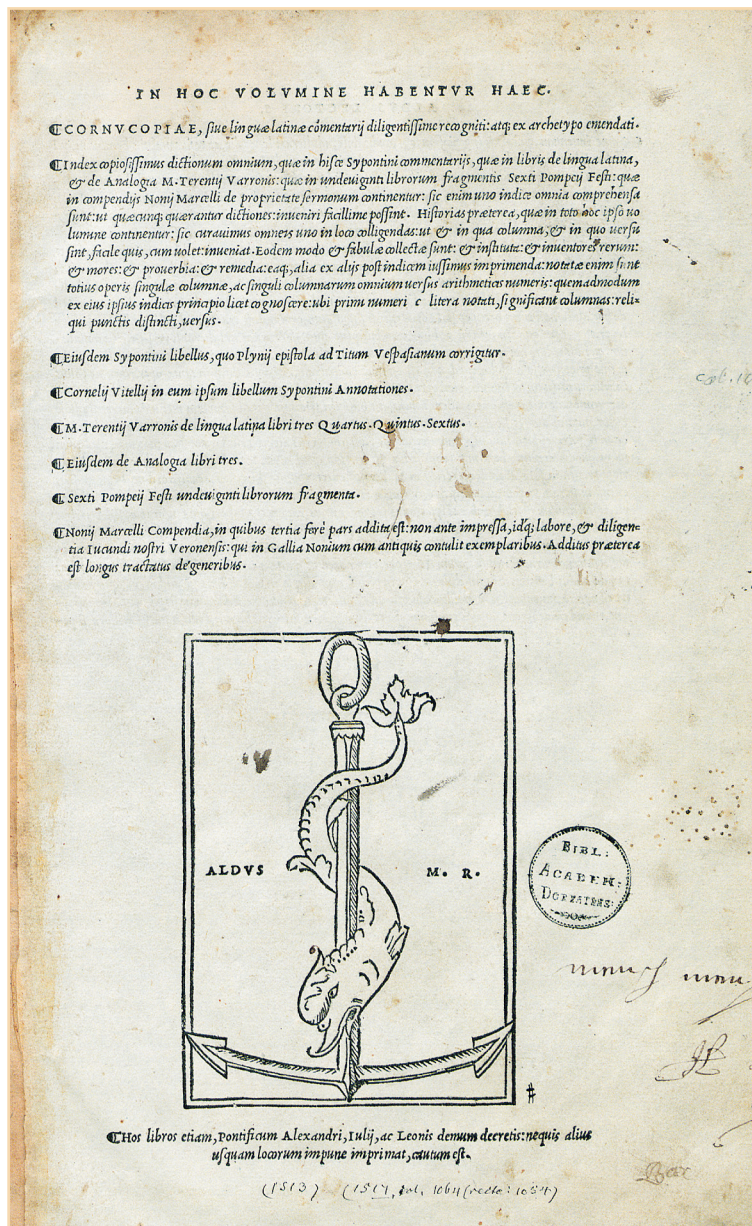
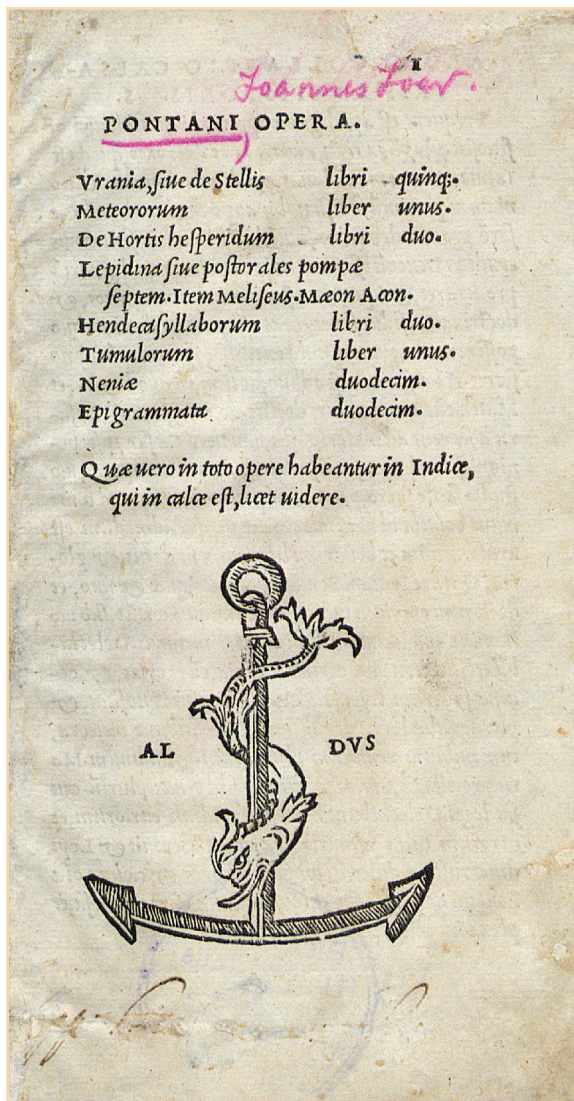
IGNEETIDELE omistati suurt sümbolistlikku väärtust: Claude Mignault tõlgendab Andrea Alciato embleemiraamatu kommenteeritud väljaande ette lisatud traktaadis *Syntagma de symbolis* 1571. aastast Alduse deviisi küpsuse kiitusena, mis hoiab mõõduka kesktee poole, liigselt kiirustamata või aeglustamata. See sobib ka *Hypnerotomachia's* antud kujutise kõrval olevate kujutistega, mis sümboliseerivad kannatlikkust.¹⁵

¹⁵ Väljaandes *Andreae Alciati Emblemata cum commentariis*, Padova, 1621, lk LXI, vt Wolkenhauer, lk 91.

ELFIINI ja ankruga signeedist oli kasutusel mitu varianti. Tartu ülikooli raamatukogus leiduvate aldiinide varal võib eristada nelja:

- nn klassikaline signeeet (u 5,3 x 4,7 cm), mida kasutas Aldus Manutius sen 1502. aastast kuni surmani 1515. a ja hiljem aeg-ajalt ka tema järeltulijad
- foliantidele mõeldud suurem versioon raamis (10,7 x 75 cm), mille eri variandid erinesid üksteisest nimelisandi poolest (näit ALDVS, ALDVS M. R.)

Foliantide signeeet (üäl).

Niccolò Perotti, *Cornucopiae*. Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1513 [i.e. 1517].

TÜR R II e 71a

Klassikaline signeeet (vasakul).

Giovanni Giovano Pontano, *Opera poetica*. Venezia: Aldus Manutius, 1513.

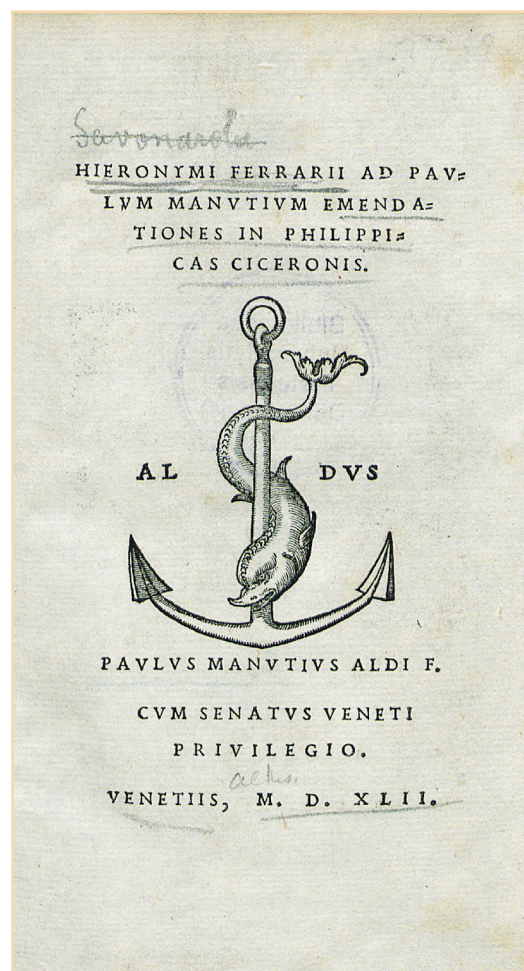
TÜR R II 1926:2459

- 1540. aastatel Paulus Manutiuse ajal kasutusele võetud signeed, kus võib täheldada disainis toimunud muutust, mis väljendub plastilise vormi rõhutamises, delfiini kuju kogukamaks ja jässakamaks muutumises
- dekoratiivraamis signeed, mida hakati kasutama 1550. aastatel

Paulus Manutiuse ajal kasutusele võetud signeed (paremal).

Girolamo Ferrari, *Ad Paulum Manutium emendationes in Philippicas Ciceronis*. Venezia: Aldus Manutius sen pärijad [Paulus Manutius], 1542.

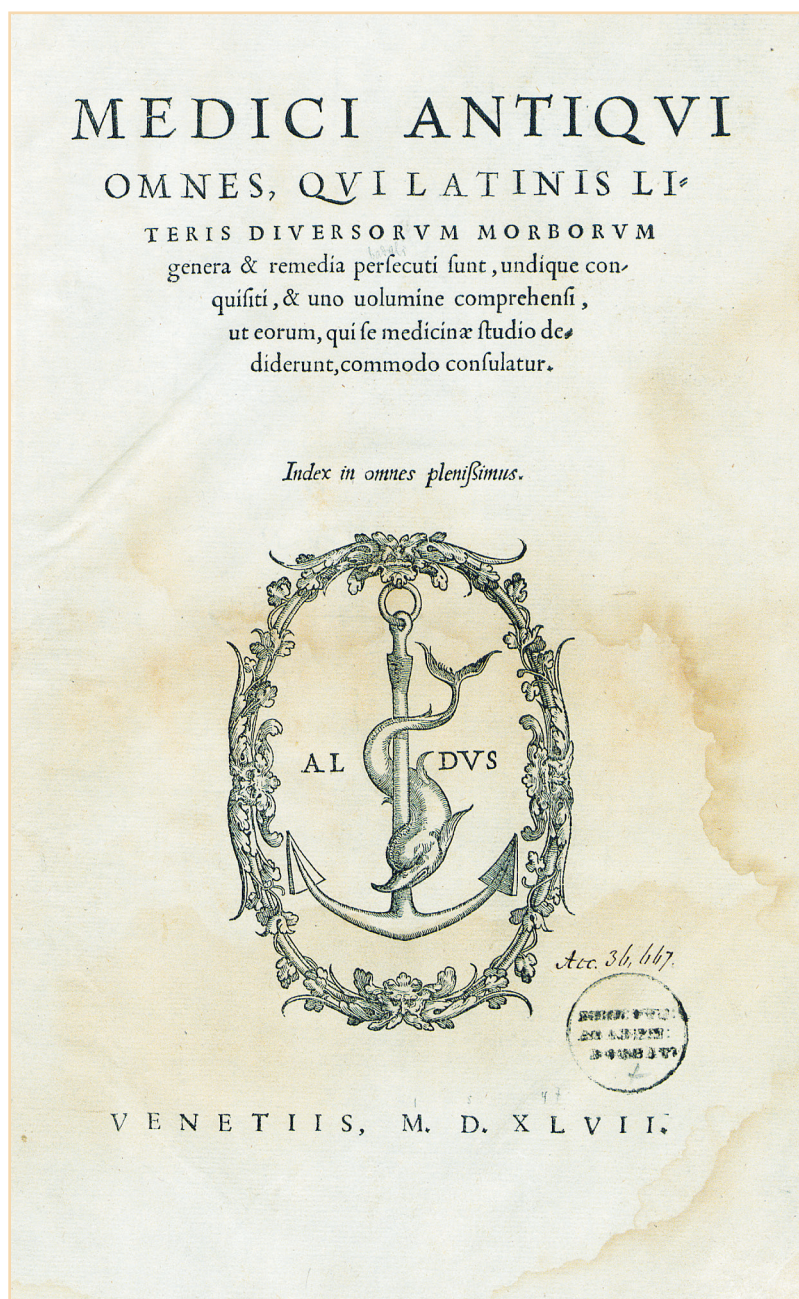
TÜR R II 1926:2456

Dekoratiivses ovaalraamis signeed (vasakul).

Medici antiqui omnes. Venezia: Aldus Manutius sen pärijad [Paulus Manutius], 1547.

TÜR R II e 811a

Alduse trükitüüpidest ja Francesco Griffost

Trükitüüp on metalltahukas, mille otsapinnal asub trükitähe reljeefne peegelpildis kujutis. Trükkimisel kaetakse see trükivärviga ja paberile kandub päripidine kujutis.¹⁶ Trükkimine liikuvate tüüpidega hõlmas järgmisi tegevusi. Esiteks loodi trükkimiseks vajalike tähtede, numbrite ja teiste märkide kavandid. Teiseks valmistati trükitüübid. Selleks graveeriti kandilise, kõvast metallist templi otsa reljeefne peegelpildis tähekuju ehk patriits (lad pater, 'isa'), mis vajutati pehmemast metallist – vasest – plaadile. Nii saadi patriits (lad mater, 'ema'), mis moodustas valuvormi põhja. Valuvormi valati kergesti sulav metallisegu ja saadi patriitsi täpne koopia.¹⁷ Kolmandaks etapiks oli ladumine – üksikutest trükitüüpidest sõnade, ridade ja veergude kokkuseadmine. Viimaseks oli trükkimine kõrgtrükkimeetodil.

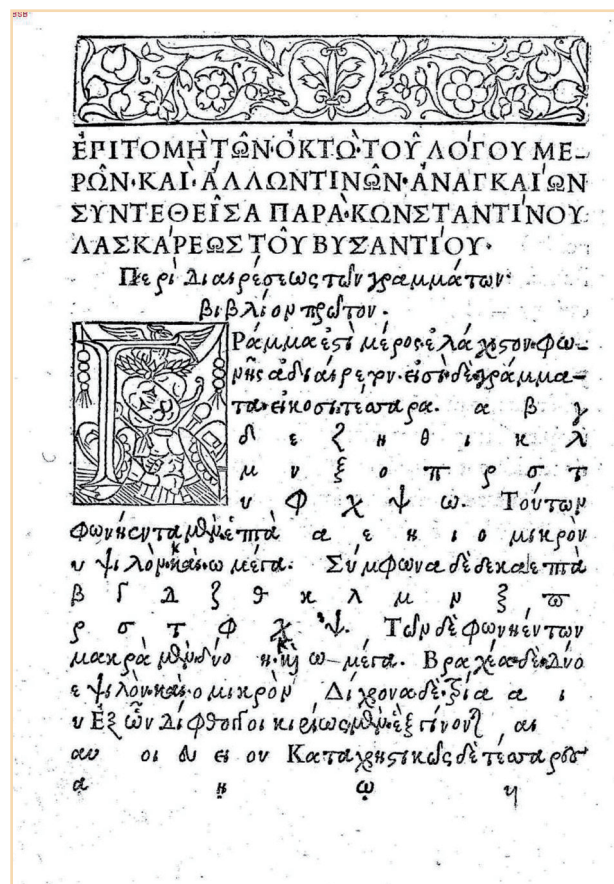
LRÜKITÜÜBID, mida Aldus Manutius kasutas oma trükikojas Veneetsias, oli kujundanud ja graveerinud graveerija Francesco Griffo (1450–1518). Francesco Griffo, tuntud ka kui Francesco da Bologna, oli Bolognast pärit kullassepp, kes alates 1475. a oli omale nime teinud tähelõikajana. Aastatel 1494/1495–1502 töötas ta Aldus Manutiuse juures ja varustas tema trükikoda kreeka ja ladina tüüpidega. Pikaajaline koostöö Aldus Manutiuse ja Francesco Griffo vahel oli äärmiselt edukas. Aldiinid omandasid omapärase näo just tänu Francesco Griffo loodud šriftidele.

ALDUS Manutiuse ja Francesco Griffo koostöö sai alguse kreekakeelsete raamatute alal. Kreekakeelsete tekstide trükkimisega oli Alduse tegutsemisajaks katsetatud vaid paarkümmend aastat. Keeruliseks tegi selle see, et kreeka kopistid kasutasid ilmaliku kirjanduse puhul põhiliselt kursiivkirja, milles esines palju ligatuure (seotud tähtede kombinatsioonid, mille puhul tähed võisid asetseda mitte ainult üksteise järel vaid ka kohal) ja lühendeid. Lisaks raskendasid olukorda diakriitilised märgid: iga kreeka alfabeedis oleva vokaali peal võib esineda korraga kaks märki: hõngus ja rõhk (seejuures on kaks erinevat hõnguse- ja kolm rõhumärki), lisaks veel treema ja pikkade vokaalide all mittehäälduv joota.¹⁸ Kõik see muutis keerukaks trükitüüpide loo-

mise, sest tuli graveerida kas erinevad trükiklotsid iga võimaliku kombinatsiooni jaoks või siis liita ühe tähe ja sellega liituvate märkide jaoks kuni kolm erinevat klotsi. Varaste ladinakeelsete trükiste puhul ei olnud seetõttu haruldane, et kreeka tsitaatide kohale jäeti trükilattu augud, millesse kreeka tekst kirjutati käsitsi juurde.

1494/1495. aastal avaldas Aldus Manutius Konstantinos Laskarise (1434–1501) *Erotemata*, mis toimus samaaegselt *Organon*'i, Aristotelese 5-köitelise väljaande 1. köite ettevalmistamisega. Sellest lähtuvalt nimetatakse *Erotemata*'s kasutatud šrifti ka Aristotelese šriftiks (või ka Alduse 1. kreeka šriftiks). See on esimene ulatuslikum teos, mis trükiti kreeka minusklites (väiketähtedes). 1495–1498 ilmus 5-köiteline Aristotelese väljaanne, mis on tervikuna selles kreeka šriftis, mis kuulub Francesco Griffo meistriteoste hulka. Eeskujuks kasutasid Manutius ja Griffo tuntud kreeka kopisti Immanuel Rhusotase käekirja.

Alduse 1. kreeka šrift, kreeka minusklid.

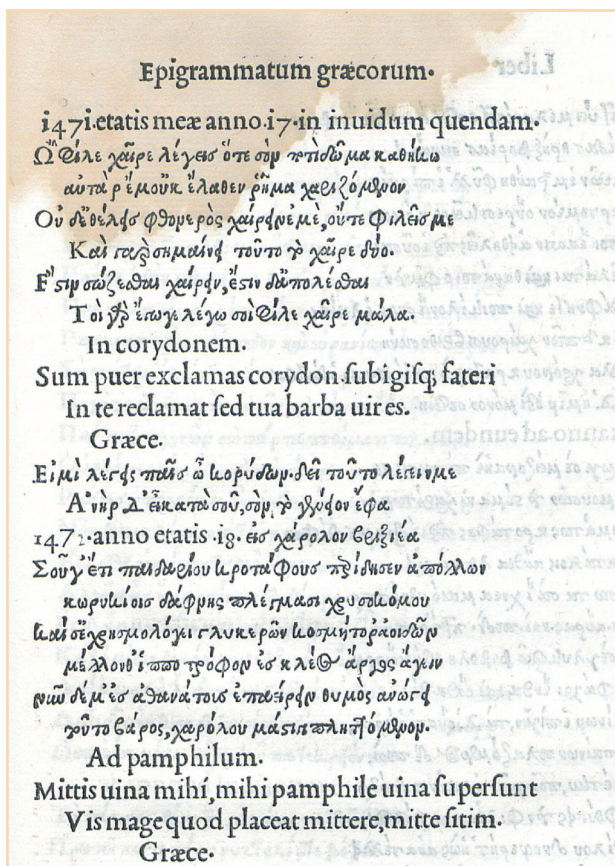
Konstantinos Laskaris, *Erotemata*. Venezia: Aldus Manutius, 1494–1495.

BSB-Ink C-530; GW M17107

¹⁶ Eesti Entsüklopeedia, 9. kd, Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, 1996, lk 539.

¹⁷ Fr. Puksoo, *Raamat ja tema sõbrad*, Tallinn: Valgus, 1973, lk 101.

¹⁸ N. Barker, *Aldus Manutius and the Development of Greek Script & Type in the Fifteenth Century*, New York, 1992, lk 21–25.

Alduse 2. kreeka šrift (ülal).

Angelo Poliziano, *Liber epigrammatum graecorum*. Venezia: Aldus Manutius, 1498.
TÜR Ink 39

Nn Alduse teine kreeka šrift on põhimõtteliselt sellesama tüübi kokkusurutud väljaanne, seda kasutati lühikest aega.¹⁹ Näeme seda Poliziano *Opera Omnia* väljaandes 1498. aastal.

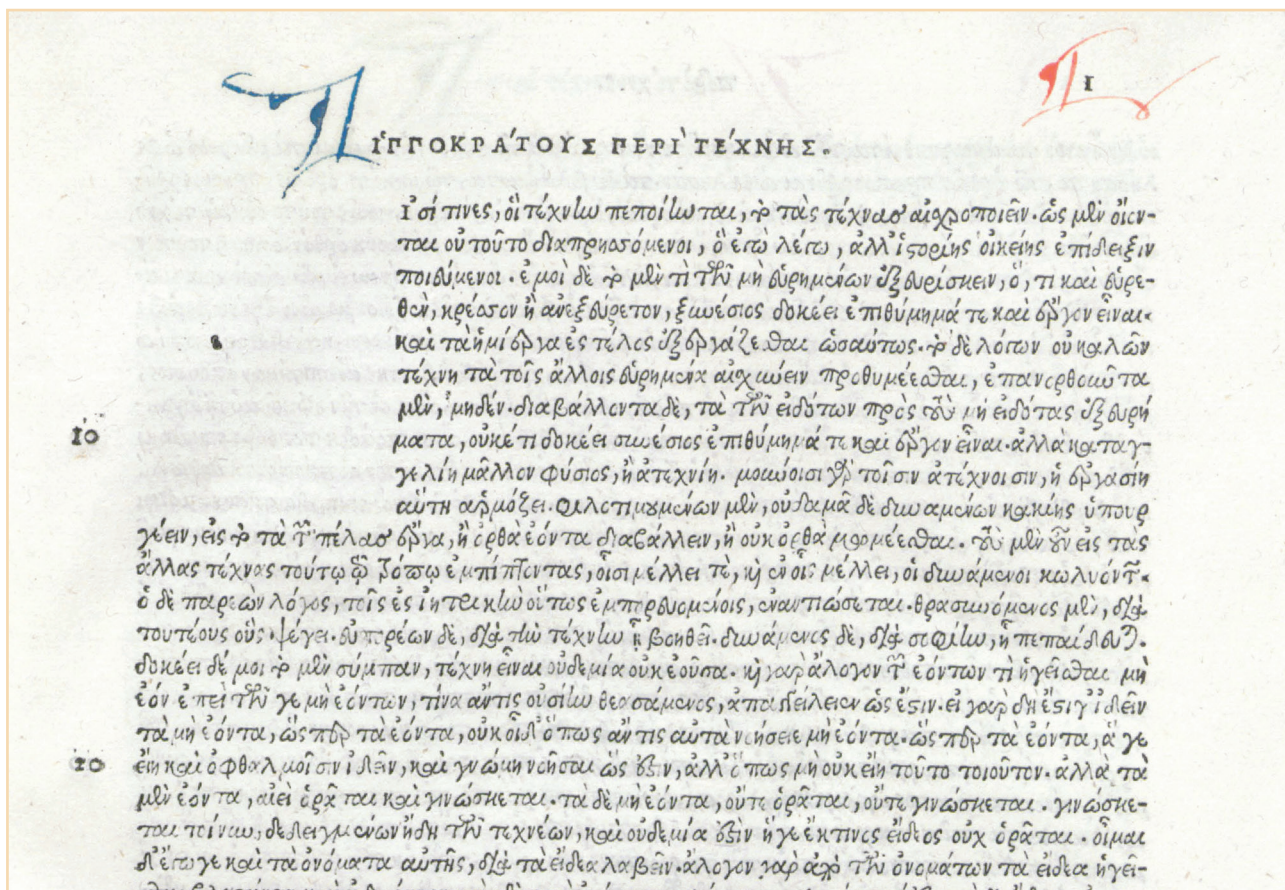
Kuna esimesed kaks kreeka tüüpi ei olnud veel piisavalt ühtlased ning võtsid ka palju ruumi, võtsid Griffo ja Manutius 1499. aastal kasutusele kolmanda kreeka šrifti, mille puhul oli osaliselt eeskujuks ka Alduse kaastöölise Markos Musurose käekiri. Selle väiksed ja (tolle aja kohta) ühtlased tähed said eeskujuks mitmeks sajandiks paljudele kreeka šriftidele. 1502. aasta Sophoklese väljaandes võtsid nad kasutusele ka kreeka kursiivkirja, mis oli samuti väiksem ja sobis hästi taskuformaadis teoste väljaandmiseks. Selle puhul on oletatud, et eeskujuks võis olla ka Alduse enda või mõne teise kreeka keeles kirjutava itaallase käekiri.²⁰

¹⁹ Barker, *Aldus Manutius ...*, lk 52–59.

²⁰ Barker, *Aldus Manutius ...*, lk 58–62.

Alduse 3. kreeka šrift (all).

Hippokrates, *Omnia opera*. Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1526.
TÜR R II 1925:3125

Vahetult pärast Erotemata väljaandmist taotles Aldus Manutius Veneetsia senatilt oma trükikojale eksklusiivset ehk ainuõigust kreeka trükitiipide kasutamiseks. Ta tegi seda täies teadlikkuses kreeka tiipide ja nende looja Francesco Griffõ turuväärtusest, olles esimesi trükkaleid uusajal, kes soovis võtta trükitiipidele patendi ehk privileegi, nagu seda tollal nimetati.²¹ Sellega soovis ta omandada kreeka keelsete raamatute trükkimise ainuõiguse ja keelata teistel trükikalitel järeletrükkide tegemise.

Euroopas kehtestati trükindusalsed privileegid, s.o teatud eesõigused trükikodade asutamiseks ning kirjastamiseks, juba trükikunsti esimestel kümnenditel. Trükiprivileege anti trükikalitele nii trükikodade asutamiseks kui ka oma toodangu kaitsmiseks plagiaadi ja koopiate tegemise eest. Nii kujunesid trükiprivileegid autorikaitseõiguseks, kuigi tegelikuses järeletrükke peatada ei suudetud.²²

1495/1496. a avaldas Aldus Manutius kardinal Pietro Bembo *Aetna* – oma esimese raamatu ladina šriftis ja Francesco Griffõ kujundatud antiikvas (tänapäeval tuntud kui Bembo-antiikva). Francesco Griffõ uuris karolingide-aegseid kirjastiile ja üritas luua „antiiksemat“ šrifti, kui seda senini oli esitletud. Tema loodud antiikva kuulub ilusaimate šriftide hulka trükikunstis. See sai eeskujuks tüpograafidele mitme sajandi vältel antiikva kujundamisel.²³

ANTIIKVA (*littera antiqua*, rahvapäraselt ka „ladina kiri“; tuletatud ladina sõnast *antiquus*, ‘vana, vanaaegne’) oli renessansiajastu kiri, ümarate tähtedega, vastand gooti kirjale. Pöörduti tagasi karolingide minusklite ehk väiketähtede selge kirja pildi juurde. Majusklid ehk suurtähed leiti Vana-Rooma kapitalist. Nagu majusklid olid ka minusklite vabalt algavad ja lõppevad tulbad varustatud seriifide ehk väikeste dekoratiivsete joonekestega.²⁴

Aldus Manutiuse väljaannete hulgas peetakse kõige ilusamaks 1499. aastal ilmunud Francesco Colonna *Hypnerotomachia Poliphili*’t. „Teose jaoks lõi Griffõ Bembo väiketähtede juurde uued suurtähed, mis olid veidi väiksemad minusklite ülapi-kendustest. Sellega korregeeris ta optilist probleemi,

²¹ Festina lente. Die Aldinen-Sammlung der ÖNB: <http://www.onb.ac.at/ausb/projekte/001/>

²² T. Reimo, *Trükiprivileegidest Baltimaadel XVII-XVIII sajandil*, Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1999. Tartu, 2000, lk 184–185.

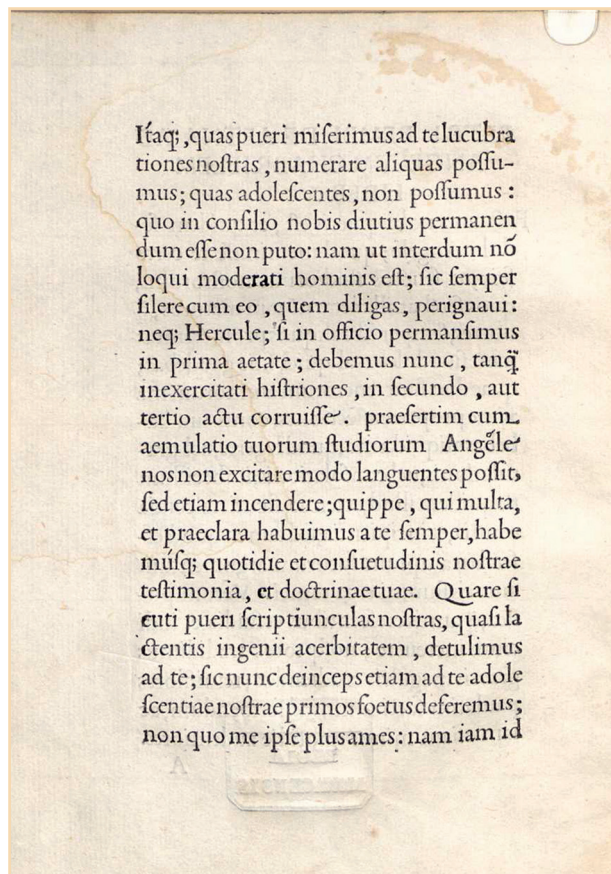
²³ I. Sakk, *Aa kuni ZZ: tüpograafia ülevaatlük ajalugu*, Tallinn, 2011, lk 267.

²⁴ V. Toots, *Tänapäeva kiri: raamat kirjade kujundamisest*, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1956, lk 40.

kus minusklid tundusid majusklite kõrval liiga pisi-kesed. Teksti täiendas 168 meisterlikku illustratsiooni, nende autori nimi on siamaani teadmata.“²⁵

FRANCESCO GRIFFO oli ka esimene, kes kavandas kursiivkirja (*cancellaresca* ehk antiikva-kursiiv). Sellel oli praktiline põhjus, kuna Aldus Manutius hakkas raamatuid välja andma mugavas taskuformaadis (oktaavformaadis) ja nii sai ühele lehele rohkem teksti paigutada. Väidetavalt oli Francesco Griffõ antiikva-kursiivi loomisel eeskujuks kopist

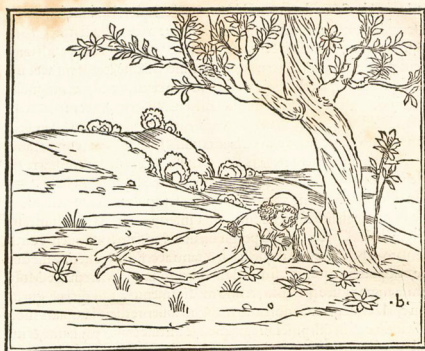
Bembo-antiikva.

Pietro Bembo, *De Aetna*. Venezia: Aldus Manutius, 1495. BSB-Ink B-269; GW 3810

Bartolomeo Sanvito (1435–1518) kalligraafiline käekiri. Esimese kursiivis raamat oli Aldus Manutiuse 1501. a Vergiliuse väljaanne.

Mõistes kursiivi olulisust trükikunstis, kiirustas Aldus Manutius omandama sellele privileegi. Nii anti 13. novembril 1502. a Veneetsia senati ja sama aasta 17. detsembril paavst Aleksander VI poolt Alduse trükikojale ainuõigus kasutada ladina kursiivi 10 aasta jooksul Veneetsia ning paavsti võimu all oleval territooriumil. Paavsti privileegi pikenda-

²⁵ I. Sakk, *Aa kuni ZZ: tüpograafia ülevaatlük ajalugu*, Tallinn, 2011, lk 267–268.

POLIPHILLO QVIVI NARRA, CHE GLI PARVE AN-
CORA DI DORMIRE, ET ALTRONDE IN SOMNO
RITROVARSE IN VNA CONVALLE, LAQVALE NEL
FINE ERA SERATA DE VNA MIRABILE CLAVSURA
CVM VNA PORTENTOSA PYRAMIDE, DE ADMI-
RATIONE DIGNA, ET VNO EXCELSSO OBELISCO DE
SOPRA LAQVALE CVM DILIGENTIA ET PIACERE
SVBTILMENTE LA CONSIDEROE.

IN SPAVENTEVOLE SILVA, ET CONSTI-
pato Nemore euato, & gli prim'altri lochi per el dolce
somno che se hauea per le fesse & proflernate membre dis-
fuso relieti, meritrouai di nouo in uno piu delectabile
sito assai piu che el precedente. El quale non era de mon-
ti horridi, & crepidinose rupe intorniato, ne falcato di
strumosi iugi. Ma compositamente de grate montagniole di non tro-
ppo altecia. Siluose di giovani quercioli, di roburi, fraxini & Carpi-
ni, & di frondosi Esculi, & Illice, & di teneri Coryli, & di Alni, & di Ti-
lie, & di Opio, & de infrutuosi Oleastri, dispositi secondo l'aspetto de
gli arboriferi Colli. Et giu al piano erano grate siluule di altri siluatici

Griffo lõigatud suur- ja väiketähed.

Francesco Colonna, *Hypnerotomachia Poliphili*. Venezia: Aldus Manutius, 1499.

BSB-Ink C-471; GW 7223

sid veel 15 aastani Julius II 27. jaanuaril 1513. a ja Leo X 28. novembril 1514. aastal.²⁶

Kui Francesco Griffo avastas, et Aldus Manutius kaitseb isiklikku investeeringut ja ei luba tal omalõigatud trükitüüpe teistele müüa, tekkisid pärast aastatepikkust koostööd Manutiuse ja Griffo vahel lahkkelid, mis viisid lõpuks täieliku suhete katkemiseni kirjastaja ja graveerija vahel. Griffo jättis maha Veneetsia vabariigi piirid ja siirdus Fanosse Aldus Manutiuse konkurendi, kuulsa sefardi trükikalidünastia järeltulija Gershom Soncino juurde, kes oli tuntud põhiliselt heebreakeelsete trükiste väljaandjana. Fanosse ei laienenud Veneetsia vabariigi jurisdiktsioon ja seal ei kehtinud Alduse privileegid. Juba 1503. aastal lõikas Francesco Griffo Soncinole Petrarca *Sonetti e canzone* jaoks ladina kursiivi uue variandi. Hiljem naasis Francesco Griffo Bolognasse, kus ta 1516. a trükikoja avas. Süüdistatuna oma väimehe mõrvas (täpsemad asjaolud pole teada), suri ta seal 1518. a.²⁷

²⁶ L. Murde, *Kataloog: aldiinid Eesti Vabariigi raamatukogudes*, Tallinn, 1995, lk 35–36.

²⁷ V. von der Heyden-Rynsch, *Aldo Manuzio. Vom Drucken und Verbreiten schöner Bücher*, Berlin: Wagenbach, 2014.

ANUTIUSE ja Griffo ajaloolisi kirjatüüpe on hilisematel aegadel palju taastatud, kuigi rohkete eri nimede all nagu Aldine, Bembo, Griffo jt.²⁸

IOANNIS IOVIANI PONTANI
AD LVCIVM FRANCISCVM FI-
lium Vrania, siue De Stellis Liber primus.

Vi cælo radient ignes, quæ syde-
ra mundo
Labatur tacto, stellis quibus emi-
cet ingens
S ignifer, utq; suos peragant er-
rantia cursus,
Vnde hominū genus, et pecudes, unde æquor, et auræ
Concipiunt motus proprios, unde optima tellus
E duat varios non uno e semine foetus,
E t rerum euentus manant, seriesq; futuri,
D ic Dea, quæ nomen cælo deductis ab ipso
V ranie, dic Musa Iouis clarissima proles,
E t tecum castæ ueniant ad uota Sorores.
D um canitis, resonatq; cauis in uallibus Echò,
I pse legum lauriq; comas, edera miq; uirentem,
I pse aras statuam uiridi de cespite, et umbras
L ustrabo, tumuloq; feram solennia dona
D ilecti uatis, uiridi quem monte sepultum
P arthenope, liquidamq; colit Sebetos ad undam.
I pse chori pater, ac princeps, et carminis autor
P hæbe ad sis, noctisq; decus Latonia uirgo,
D iq; deæq; omnes, quorum sub numine cælum est,
T uq; adeo comes Aonidum, dux optima uatum
A lma Venus (teneros nati sat lufinus ignes)
D um cæli errantes ignes, dum sydus amatum,
Q uo terræq; fretumq; et magnus concipit orbis,

Antiikva-kursiiv.

Giovanni Giovano Pontano, *Opera poetica*. Venezia: Aldus Manutius, 1513.

TÜR R II 1926:2459

²⁸ I. Sakk, *Aa kuni ZZ: tüpograafia ülevaatluk ajalugu*, Tallinn, 2011, lk 268.

Aldus Manutiuse trükikodade asukohad

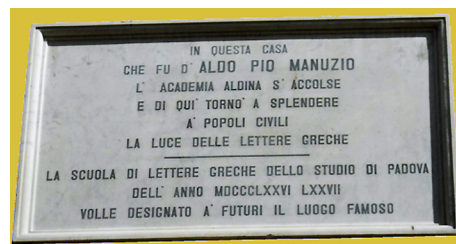
Aldus Manutiuse esimese trükikoja asukoht (I) Campo Sant'Agostin'i väljaku nurgal. Majal, mis asub kohal, kus arvatakse olevat asunud tema esimene trükikoda, on kaks mälestustahvlit.

MANUCIA GENS ERUDITOR NEM IGNOTA HOC LOCI ARTE TIPOGRAPHICA EXCELLUIT ('Manutiuste sugu, tuntud igale õpetatud inimesele, hiilgas trükikunsti alal selles kohas')

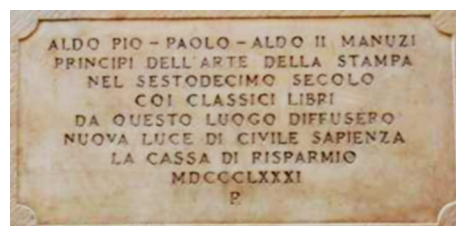
IN QUESTA CASA CHE FU D'ALDO PIO MANUZIO L'ACADEMIA ALDINA S'ACCOLSE E DI QUI TORNÒ A SPLENDERE A POPOLI CIVILI LA LUCE DELLE LETTERE GRECHE. LA SCUOLA DI LETTERE GRECHE DELLO STUDIO DI PADOVA DELL'ANNO MDCCCLXXVI LXXVII VOLLE DESIGNATO A' FUTURI IL LUOGO FAMOSO ('Selles majas, mis kuulus Aldus Pius Manutiusele, sai kokku Alduse akadeemia ja siit koitis haritud rahvaste kreeka kirjasõna valgus. Padova ülikooli 1876/1877. aasta kreeka filoloogia üliõpilased lasid tähistada selle kuulsusrikka koha').

Aldus Manutiuse teise trükikoja asukoht (II) Campo San Paternian'i väljaku ääres, kus asus ta äia Andrea Torresano maja ja trükikoda. Sinna kolis Aldus Manutius kohe pärast abiellumist Andrea Torresano tütre Mariaga 1505. aastal. Tänapäeval kannab väljak Itaalja rahvuskangelase Daniele Manini nime (Campo Manin). Kohal, kus asus trükikoda, asub tänapäeval pangahoone. Hoone seinal on mälestustahvel tekstiga:

ALDO PIO – PAOLO – ALDO II MANUZI PRINCIPI DELL'ARTE DELLA STAMPA NEL SESTODECIMO SECOLO COI CLASSICI LIBRI DA QUESTO LUOGO DIFFUSERO NUOVA LUCE DI CIVILE SAPIENZA LA CASSA DI RISPARMIO MDCCCLXXXI P. ('Aldus Pius, Paulus ja Aldus II Manutius, 16. sajandi trükikunsti valitsejad, levitasid sellest kohast koos klassikaliste raamatutega haritud tarkuse uut valgust. Cassa di Risparmio pank 1881. aastal').

I

II

Kataloog: aldiinid Tartu ülikooli raamatukogus

1.

Politianus, Angelus (1454–1494).

Opera omnia. Toim. Alexander Sarti.

Venezia: Aldus Manutius, 1498

Omnia opera Angeli Politiani, et alia quaedam lectu digna, quorum nomina in sequenti indice uidere licet. – Venetiis in ædibus Aldi Romani mense Iulio M. IID. – [452] l.; 2° (30 cm). – Signaturoid: a–p8, q–r10, s–t8, A–I8, K4, L–P8, Q–R10, S8, T10, V6, X–Y10, Z8, &10, aa10, iteru[m] aa–iteru[m] bb8, bb–hh8, ii6, κκ10. – Antiikva, kreeka tähestik. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist. – Dedikatsioon: Marinus Sanutus (Marin Sanudo).

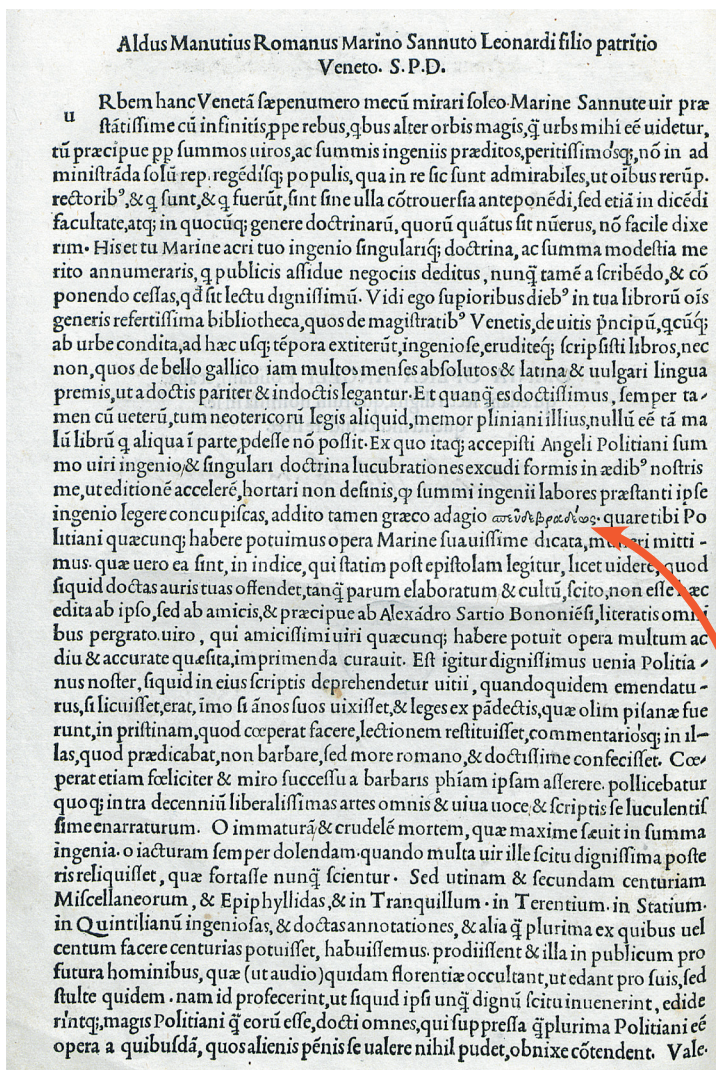
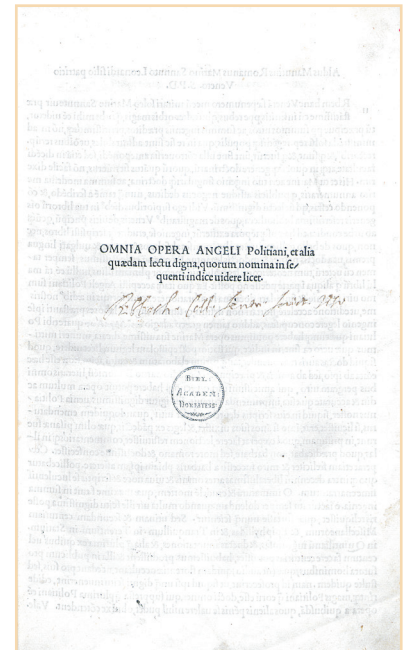
Bibl: ISTC ip00886000.

Kõide: 19. saj poolnahkkõide, marmoreeritud paber, seljal etikettitiitel, dekoor kuldtrükitehnikas.

Provenients: Biblioth. Coll. Sen[en?] Societ. IESU (Siena?); ostetud 1805. a Stuttgardist kuurvürstliku raamatukogu dublettide oksjonilt.

Märkus: sisaldab käsikirjalisi märkusi.

Kohaviit: Ink 39 (4 XVI B-3653)

Angelus Politianus (Angelo Ambrogini, tuntud sünnikoha Montepulciano järgi kui Poliziano) oli Itaalia humanist ja poeet. Kuulus Lorenzo de' Medici lähikonda Firenze, oli ta poja õpetaja ja filosoofia-professor humanistlikus akadeemias. Kirjutas uurimusi antiikfilosoofiast ning ladina-, kreeka- ja itaaliakeelset luulet. Ta on tuntud filoloogilise meetodi arendaja, nt õigusteaduses, eriti tänu oma tööle Justinianuse *Digesta* vanima, nn Pisa või Firenze käsikirja uurimisel. Ta oli ka viljakas tõlkija, tõlkides näiteks Catullust, Galenost, Hippokratest, Platonit ja Plutarchost.

„Käesolev väljaanne koosneb Poliziano ladinakeelsest tööst. 12 raamatut kirju näitavad, et Poliziano on pidanud kirjavahetust Lorenzo de' Medici, Aldus Manutiuse, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola ning teiste Itaalia 15. sajandi humanistide ja tuntud tegelastega. Veel leidub inkunaablis filoloogilisi probleeme käsitlev *Miscellaneorum centuria prima*, tõlkeid kreeka keelest, loenguid ja ülevaateid filosoofilistel ning kirjanduslikel teemadel ja kaks raamatut epigramme (sealhulgas üks raamat kreeka keeles)“ (Olev Nagel. *Inkunaablid Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus*. Tallinn, 1982, lk 73).

Teose alguses on Aldus Manutiuse pühenduskiri Veneetsia ajaloolasele ja kroonikule Marinus Sanutusele (Marin Sanudo, 1466–1536), kus esineb Aldus Manutiusele omistatud moto *festina lente* ('rutta aeglaselt') kreeka keeles (σπεῦδε βραδέως). Manutius kirjutab, et Sanutus on teda õhutanud Poliziano väljaandega kiirustama, lisades siiski "σπεῦδε βραδέως".

2.

Pontanus, Ioannes Iovianus (1426–1503).

Opera poetica. Toim. Aldus Manutius.

Venezia: Aldus Manutius, Andrea Torresano, 1513

Pontani Opera. Vrania, siue de Stellis libri quinq[ue]. Meteororum liber unus. De Hortis hesperidum libri duo. Lepidina siue postorales pompæ septem. Item Meliseus. Mæon Acon. Hendecasyllaborum libri duo. Tumulorum liber unus. Nenæ duodecim. Epigrammata duodecim. Quæ uero in toto opere habeantur in Indice, qui in calce est, licet uidere. – Venetiis In Aedibus Aldi, Et Andreae Asvlani Soceri M.D.XIII. – 255, [1] l.: juhttähed, signeedid; 8° (16 cm). – Signatuurid: a–z8, aa–ii8. – Antiikva-kursiiv. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist. – Dedikatsioon: Saksa-Rooma keiser Maximilian I, Johannes Collaurius.

Bibl: EDIT 16 CNCE 37456; Adams P 1858; BA, lk 24; Renouard 63, 7.

Kõide: 18. saj nahkkõide, seljal kuldtrükk, värvitud plokilõige.

Provenients: saadud 1926. a. Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 369).

Liphardid olid Raadi mõisnikud, kellele kuulus väärtuslik kunsti- ja raamatu-kogu ja kes olid tuntud kui silmapaistvad metseenid. 19. sajandi lõpus kinkis 1863. aastast põhiliselt Firenze elanud Itaalia renessansskunsti asjatundja Karl Eduard von Liphart (1808–1891) Tartu ülikoolile 1815 teost. 1920. aastatel andis Reinhold Karl von Liphart (1864–1940) Tartu ülikooli raamatukogu omandusse u 25000 köidet. Raamatukogus leiduvast 26-st aldiinist pärinevad pooled Liphartide kogust, 9 neist on raamatukokku tulnud Eesti Rahvusraamatukogu eelkäija Riigiraamatukogu vahendusel. Raadi kogu tähistab täht „R“ raamatu esikaane siseküljel.

Märkused: tekstis lugemismärkmed; eeslehel anonüümne käsi-kirjaline epigramm:

*Digni nomine sunt Deum Poetae:
Vitam redere [!], quod queant sepultis
Quis neget? Tamen an ne maior Aldus?
Ipsis saecula multa iam sepultis,
Vitam redere [!] qui potest poeetis.*

*Kuulsuselt jumalaid on väärt poeedid.
Kes võiks eitada, et nad saavad surnuil'
anda taas elu? – Suurem ent on Aldus:
kuigi on sadu aastaid surnud, saada
kingiks talt elu võivad taas poeedid.*

(Editeerinud ja tõlkinud Janika Päll, lugem rēdere pro reddere Kaspar Kolk, vrd raidkiri nr 5058 kogumikus Johann Kaspar von Orelli, Johann Kaspar Hagenbuch, Inscriptionum Latinarum selectarum amplissima collectio, vol. II, Zürich, 1828, lk 449.)

Kohaviit: R II 1926:2459 (4 II A-13998)

3.

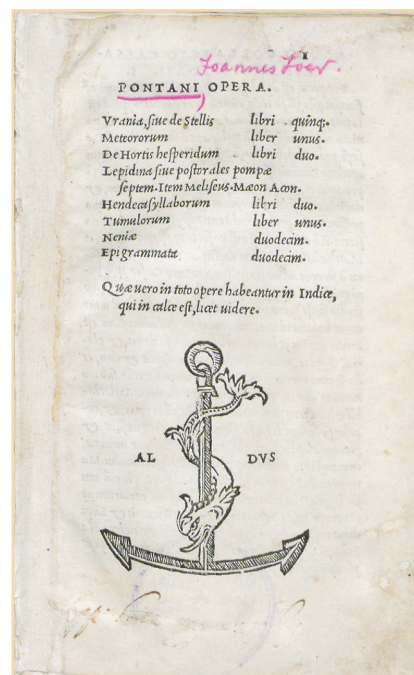
Sama. 2. eksemplar.

Kõide: 18. saj nahkkõide, seljal kuldtrükk, värvitud plokilõige.

Provenients: Inglise advokaadi ja kohtuniku James Lewis Knight-Bruce'i (1791–1866) vappeksliibris motoga FUIMUS ja monogrammiga JLKB; saadud 1926. a. Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 118).

Kohaviit: R II 1926:2459 (4 II A-11542)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/46029>

4.

Lucretius Carus, Titus (u 99–55 eKr).

De rerum natura. Toim. Andrea Navagero.

Venezia: Aldus Manutius, Andrea Torresano, 1515

Lvcretivs. – Venetiis In Aedibvs Aldi, Et Andreae Soceri Mense Ianuario M. D. XV. – [8], 125, [3] l.: juhttähed, signeedid; 8° (15 cm). – Signatuurid: *8, a–q8 (l. *8, q7 tühjad). – Antiikva-kursiiv. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist. – Dedikatsioon: Alberto Pio da Carpi.

Bibl: EDIT 16 CNCE 37499; Adams L 1651; Renouard 74, 11.

Kõide: 19. saj valge pärgamentkõide, seljal kuldtrüki etikett, värvitud polkilõige.

Provenients: Libreria Borella in Bergamo; Игнатий Яковлевич Козловский; saadud 1926. a Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 107).

Märkus: kaanel ja tekstis rohkesti lugemismärkmeid.

Kohaviit: R II 1926:2435 (4 II A-11535)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/36434>

Titus Lucretius Carus (u 98–u 55 eKr) oli Rooma luuletaja ja filosoof. Oma ainsas teadaolevas teoses, kuuest raamatust koosnevas õpetuspoeemis *De rerum natura* (*Asjade loomusest*) käsitles ta Epikurose filosoofiat. Lucretiuse õpetuse keskmes on loodusfilosoofia, kuid ta eesmärk on inimlik: vabastada inimesed surmahirmust – kuna hing laguneb pärast surma ja jumalad maailma asjade käiku ei sekku, ei pea inimene kartma surmajärget karistust ega jumalate kättemaksu. Järelopõlvedele on tema teos olnud põhiallikaid antiikse materialismi ja atomismi kohta.

Keskajal taandus Lucretius pea unustuse äärele. Mõningane tuntuus saabus taas alles renessansiaja Itaalias, kui temast sai al-legoorilise ja loodusteadusliku õpetusluule eeskujud. Siiski on käesolev raamat rohkem kui pool sajandit pärast trükkikunsti kasutuselevõttu alles seitsmes Lucretiuse väljaanne ja väljaspool Itaaliat polnud teda veel trükitudki.

Aldus Manutiuse jaoks oli see teine Lucretiuse väljaanne (esimene ilmus tema esimese Rooma klassikute väljaandena aastal 1500) ja üldse viimane raamat: see ilmus trükist vahetult enne

väljaandja surma 6. veebruaril 1515. Raamat kujutab endast klassikalist *enchiridion*i ehk käsiraamatut – kaheksandikformaad, tekst kursiivis, ilma kommentaaride ja trükkikaunistusteta. Andrea Navagero selle väljaande jaoks toimetatud tekst ilmus järgneva poole sajandi jooksul erinevate trükkalite juures veel seitse korda. Eessõnas kiidab Aldus Manutius toimetaja Andrea Navagero tööd, ent kritiseerib autorit tema uskmatus pärast. See on harvaesinev vihje Aldus Manutiuse suhtumisele religiooni, kuna ta käsitles üldiselt teaduslikke ja esteetilisi, mitte usu- ja moraalküsimusi.

Nagu oma esimese Lucretiuse väljaande, nii pühendab Aldus Manutius ka selle oma endisele õpilasele ja pidevale toetajale Carpi isandale Alberto Piole (1475–1531), kes sõpruse märgiks andis Aldus Manutiusele loa kanda oma suguvõsa kuulsat nime „Pius“ (Pio). Nii kõlaski Aldus Manutiuse täisnime hilisemal eluperioodil Aldus Pius Manutius Romanus (Aldo Pio Manuzio Romano). Lisanime „Romanus“ (Romano) võttis ta sünnikoha järgi (Rooma lähedal Bassianos).

5.

Perottus, Nicolaus (1429–1480).

Cornucopiae. Toim. Aldus Manutius, komm. Cornelius Vitellius.

Venezia: Aldus Manutiuse pärijad, Andrea Torresano, 1513 [ilmunud 1517]

In Hoc Volumine Habentur Haec. Cornucopiae, siue linguae latinae co[m]mentarij diligentissime recogniti: atq[ue] ex archetypo emendati. Index copiosissimus dictionum omnium, quae in hisce Syrontini commentarijs, quae in libris de lingua latina, et de Analogia M. Terentij Varronis: quae in undeuiginti librorum fragmentis Sexti Pompeij Festi: quae in compendijs Nonij Marcelli de proprietate sermonum continentur ... Eiusdem Syrontini libellus, quo Plynij epistola, ad Titum Vespasianum corrigitur. Cornelii Vitellij in eum ipsum libellum Syrontini Annotationes. M. Terentij Varronis De lingua latina libri tres Quartus. Quintus. Sextus. Eiusdem de Analogia libri tres. Sexti Pompeij Festi undeuiginti librorum fragmenta. Nonij Marcelli Compendia, in quibus tertia ferè pars addita est: non ante impressa, id[que] labore, et diligentia Iucundi nostri Veronensis: qui in Gallia Nonium cum antiquis contulit exemplaribus. Additus praeterea est longus tractatus de generibus. – Vahekolofoon (K8r, vrg 1064 [i.e. 1054]): Venetiis In Aedibvs Aldi, Et Andreae Soceri M. D. XVII. Mense Maio. – Lõpukolofoon (Y7v, vrg 1436): Venetiis In Aedibvs Aldi, Et Andreae Soceri M. D. XIII. Mense Novembri. – 79 l., 1436 vrg, [1] l.: signeedid, juhttähed; 2° (30 cm). – Signatuurid: 1–79, a–z8, A–Y8. – Antiikva-kursiiv. – 1513. a väljaande ümbertrükk.

Bibl: EDIT 16 CNCE 37579; Adams P 721; Renouard 63, 6.

6.

Oppianos Kiliikiast (2.–3. saj),

Oppianos Apameiast (2.–3. saj).

Halientika (kreeka ja ladina k). *Kynegetika* (kreeka k).

Toim. Franciscus Asulanus, tõlk. Laurentius Lippius.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1517

Ὅππιανου ἁλιευτικῶν βιβλία πέντε. Τοῦ αὐτοῦ κυνηγετικῶν βιβλία τέσσαρα = Oppiani de piscibus libri V. Eiusdem de venatione libri IV. – Venetiis, In Aedibus Aldi Et Andreae Soceri, Mense Decembri, M. D. XVII. – [4] l., l. 3–102, [2] l., l. 105–166, [2] l.: juhttähed, signeedid; 8° (16 cm). – Signatuurid: a–x8 (l. n7, 8 tühjad). – Kreeka tähestik, antiikva-kursiiv. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist.

Bibl: EDIT16 CNCE 37566; Adams O 200; Renouard 81, 9.

Kõide: paberiga kaetud pappkaaned.

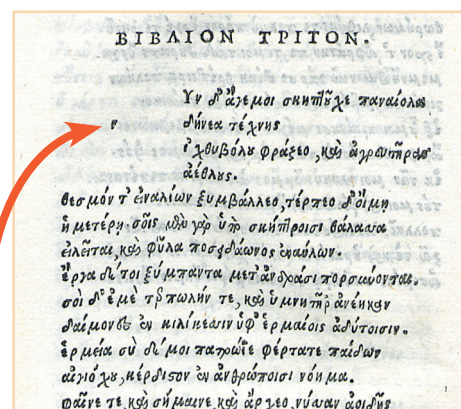
Provenients: Šveitsi vaimulik Zürichis Rodolphus Vuonlichius (1530–1596); saadud 1926. a Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 124).

Märkus: osa initsiaale tegemata (ka juhttähed pd).

Kohaviit: R II 1926:2461 (4 II A-11544)

Tegemist on kahe erineva autori teostega. Oppianos Kiliikiast (lad Oppianus, 2.–3. saj) oli kreeka kirjanik, pärit Kiliikiast Anazarbosest. Kirjutas Marcus Aureliusele pühendatud õpetusluuletuse *Halientika* (Kalapiiük). Teine sama nimega kirjanik Oppianos, kes oli pärit Süüriast Apameiast (2.–3. saj), pühendas keiser Caracallale õpetusluuletuse *Kynegetika* (Koertega jahipidamisest). Sarnaste nimede ja lähedaste teemade (kalandus ja jaht) tõttu hakati kahte Oppianost juba varakult omavahel segi ajama. Sellepärast ka pealkirjas ekslikult toῦ αὐτοῦ ehk *eiusdem* ('sellesama'). *Kynegetika* puhul on tegemist teose esmaväljaandega (*editio princeps*).

Väikeste aldiinide dekoor piirdus tühjade kohtade jätmisega initsiaalide jaoks ja trükkali märgiga. Iga peatüki esimese tähe jaoks jättis trükkal kindlaksmääratud suurusega puhta valge ruudu, kuhu illuminaator pidi hiljem initsiaali joonistama. Et hoida illuminaatoreid vigu tegemast, trükiti selle keskele väike tähekuju ehk juhttäh.

7.

Horatius Flaccus, Quintus (65–8 eKr).

Poemata omnia. Toim. Franciscus Asulanus.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1519

Q. Horatii Flacci Poemata Omnia. Centimetrum Marij Seruij. Annotationes Aldi Manutij Romani in Horatium. Ratio mensuum, quibus Odæ eiusdem Poëtæ tenentur eodem Aldo autore. Nicolai Peroti libellus eiusdem argumenti. – Venetiis In Aedibus Aldi, Et Andreae Soceri, Mense Novembri. M. D. XIX. – [7], 189, [2] l.: signeedid, juhttähed; 8° (18 cm). – Signatuurid: A8, a–z8, [et]8 (l. A8, [et]7 tühjad). – Antiikva. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist.

Bibl: EDIT 16 CNCE 22687; Adams H 864; Brunet II, 633; Renouard 88, 10.

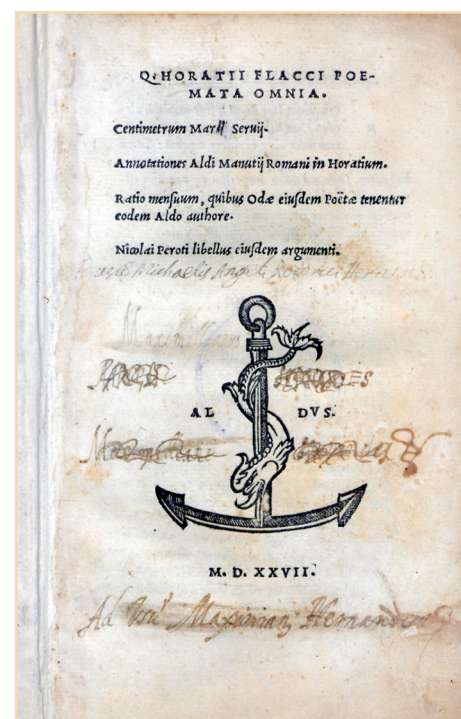
Kõide: pärgamentkõide, seljal kuldtrükk, kuldlõige mustriaga.

Provenients: Michaelis Angelus Rodoricus Hernandes; Maximillianus (Maximianus) Hernandes; saadud 1926. a Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 121).

Märkus: pd tühjad l. A8, [et]7.

Kohaviit: R II 1926:2457 (4 II A-11540)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/46451>

Quintus Horatius Flaccus oli Augustuse-aegne Rooma luuletaja. Suurima tunnustuse ja hilisema tuntuse saavutas ta lüüriku ja värss-satiirikuna. Lüürikuna oli Horatius uuendaja: peamiselt arhailise kreeka lüürika eeskujul võttis ta kasutusele mitmeid keerulisema värsistruktuuriga stroofilisi luulevorme, mida ladina keeles varem ei tuntud. Selles žanris jäi ta ladina keeles ka ületamatuks. Moraalsetel teemadel kirjutava satiirikuna oli ta Rooma omamaise traditsiooni edasiarendaja ja omakorda eeskuju järgimiste põlvkondade Persiusele ja Juvenalisele, kes saavutasid temaga võrreldava tuntuse. Kesk- ja varasel renessansiajal hinnati Horatiust eelkõige moralistina, peamiste kooliautorite hulka kuulus ta pea järjepidevalt alates antiigist kuni uusajani.

Nagu Itaalia Horatiuse-trükid enamasti, sisaldavad ka Manutiuste väljaanded kõiki luuletaja teoseid ühiste kaante vahel. Aldus Manutius avaldas Horatiuse teoste kogu esimest korda 1501. a teise raamatuna (pärast Vergiliust) oma käepärases ja seega ka hõlpsasti müüdavas oktaavformaadis klassikute väljaannete seerias. 1519. a novembris ilmunud uues väljaandes on lisatud luuletuste meetrilised skeemid; selle identne kordustrükk ilmus 1527. a septembris.

Raamatukogule kuuluv eksemplar on kolofoonis paiknevate trükiandmete järgi ilmunud 1519. a; eraldi sissekleebitud tiitelleht ilmumisaastaga 1527 on ilmselt võetud hilisemast väljaandest.

8.

Curtius Rufus, Quintus (1. saj pKr).

De rebus Alexandri Magni. Toim. Franciscus Asulanus.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1520

Qvintvs Cvrtivs. – [Venetiis In Aedibvs Aldi Et Andreae Soceri. Mense Ivl. M. D. XX.]. – [8], 170, [2] l.: signeet, juhttähed; 8° (14 cm). – Signatuurid: *8, a–x8, y4 (l. *8 tühi). – Antiikva. – Ilmumisaandmed: EDIT 16.

Bibl: EDIT 16 CNCE 13880; Adams C 3120; BA, lk 38; Brunet I, 817; Graesse II, 310; Renouard 88, 1.

Köide: 19. saj poolpärjamentköide, kaetud sinise-valge trükipaberiga, sinine plokilõige.

Provenients: *ex libris Siegismundi*; saadud Liphartide kogust (R 88).

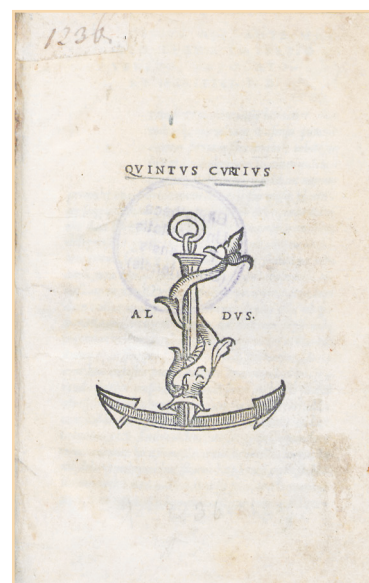
Märkused: lehel 170 käsitsi ilmumisaandmed; pd tühi l. *8 ja lehed y3, y4; lugemismärkmed; tiitellehel nimes “Curtius” puuduv R hiljem vahele pandud.

Kohaviit: R II 1926:2454 (4 II A-11537)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/43727>

Quintus Curtius Rufus oli Rooma ajaloolane. Kirjutas kompilaativse teose *Historiae Alexandri Magni regis Macedonum* (*Lugusid Makedoonia Aleksandrist*), mille kümnest raamatust on säilinud kaheksa, needki kohati katkendlikult. Curtius Rufuse teos, mis liigitub pigem retooriliselt viimistletud ajaloooproosa kui teadusliku ajalookirjutuse valdkonda, on järelpõlvedele kõige põhjalikum säilinud allikas Aleksander Suure sõjakäikude kohta. Tema sündmuste kirjeldus on sageli dramaatiline ja emotsio-

nalne; roomlase kohta tüüpiliselt suhtub ta peategelasse Aleksandrisse moraalsest seisukohast lähtudes sageli kriitiliselt. Keskajalgi suhteliselt hästi tuntud Curtius Rufus oli renessansiajal loetuimaid antiikaja ajalookirjanikke. Alates 1470. aastast ilmus tema teosest originaalis ja tõlgetes poole sajandi jooksul Lõuna-Euroopa maades kümneid trükke. Manutiuste trüki-kojas seda enne käesolevat väljaannet trükitud ei olnud.

9.

Polybios (u 200–u 120 eKr).

Historiarum libri quinque. Tõlk. Nicolaus Perottus.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1521

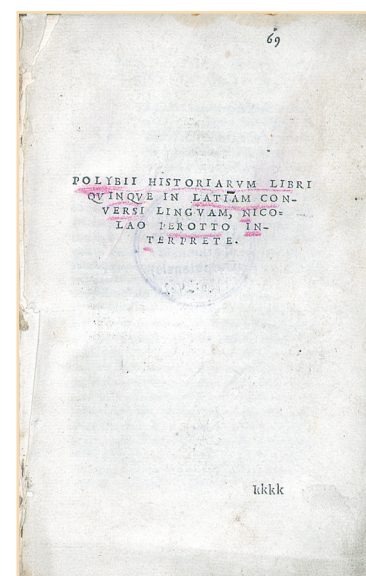
Polybii Historiarvm Libri Qvinque In Latiam Conversi Lingvam, Nicolao Perotto Interprete. – Venetiis In Aedibvs Aldi, Et Andreae Soceri, Mense Martio. M. D. XXI. – L. 69–310, [2] l.: juhttähed, signeet; 8° (16 cm). – Signatuurid: kkkk–zzzz8, Aa–Qq8, Rr4. – Antiikva-kursiiv. – Ilmumisaandmed võetud kolofoonist.

Bibl: Adams L 1322; Renouard 90, 1.

Köide: pärjamentköide, kuldlõige mustriaga.

Provenients: Boardman (1814); saadud 1926. a Riigiraamatukogult (kuulus Liphartide kogusse?).

Märkused: trükis on omaette osa teosest Ex XIII. T. Livii Decadibvs ... [4. kd]. Titi Livii Patavini Librorvm Epitomae. Lvcivs Florvs; TÜR

eksemplarid puuduvad Liviuse epitomeed (eraldi foliatsiooniga) ja Florus (68 lehte signatuuridega AA–GG8, aaaa–hhhh8, iii4); pealkiri lehelt 69 (kkkk1).

Kohaviit: R II 1926:2462 (4 II A-11545)

Polybios oli kreeka ajaloolane, riigiteoreetik ja poliitik. Oma peateoses *Maailma ajalugu* (40 raamatut, täielikult säilinud on 5 esimest) kujutab ta Vana-Rooma muutumist maailmariigiks ning roomlaste sõjalist ja poliitilist edu Vahemeremaades Kreeka riigisüsteemi lagunemise ajajärgul, alustades 1. Puunia sõja puhkemisest aastal 264 eKr ning lõpetades aastaga 146 eKr, mil Rooma hävitas 3. Puunia sõjas Kartaago ja purustas Korintose sõjas Ahhaia liiga. Polybiose ajalookirjutuses oli kesksel kohal

saatus, Tyche, kes andis Roomale tema võimsuse. *Maailma ajalugu* jätkasid Poseidonios ja Titus Livius, tema riigiteooriat kasutas Machiavelli, keskkonnateooriat Montesquieu.

Niccolò Perotti 1454. aastast pärit tõlge lõpeb 5. raamatuga, sest 16. sajandi alguses oli levinud vaid mittetäielik käsikirjaversioon (täielikult tõlkis kogu teose 16. sajandi alguses Janos Laskaris).

10.

Galenos (u 130–u 200).

Opera. 1.–5. kd (kreeka k). Toim. Joannes Baptista Opizo, Andrea Torresano.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1525

Γαληνου Α'[-Δ'] = *Galenī librorum pars prima[-quinta]*. – Venetiis In Aedibvs Aldi, Et Andreae Asvlani Soceri, Mense Aprili[-Avgvsto]. M. D. XXV. – 5 kd: juhttähed, signeedid; 2° (34 cm). – Antiikva, kreeka tähestik. – Pealkiri ja eessõna ladina k. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist.

Ps 1: [4], 24, 180, [1], 108 l. – Signatuurid: [4], Αα–Γγ8, α–ε8, f4, g–l8, m4, n–o8, p10, q4, r–x8, y10, z8, &6, Α–L8, M12, N8 (l. f4, &6 tühjad).

Ps 2: [4], 184, 160 [i.e. 106] l. – Signatuurid: **4, aa–kk8, ll6, mm–yy8, zz10, a–g8, h6, i–n8, o4.

Ps 3: [4], 106, 155, [1] l. – Signatuurid: [4], a–i8, k12, l–m8, n6, aaa–bbb8, ccc10, ddd–ggg8, hhh–lll6, mmm8, nnn–ooo6, ppp–ttt8, uuu4, xxx10 (l. [3], k12 tühjad).

Ps 4: [4], 113, [1], 74, [6], 55, [1] l. – Signatuurid: [4], AAa8, BBb6, CCc4, DDd–PPp8, aaaa–cccc8, dddd–eeee6, ffff–iiii8, kkkk6, **6, 1–68, 76, 84 (l. [3], PPp8 tühjad).

Ps 5: [4], 327, [6] l. – Signatuurid: *4, Aa8, Bb10, Cc–Ff8, Gg6, Hh–Mm8, Nn–Oo6, Pp–Xx8, Yy10, Zz8, Aaa–Fff8, Ggg–Hhh12, Iii10, Kkk–Ttt8, Yyy10, AAA8 (l. Yy10 tühi).

Bibl: EDIT 16 CNCE 20152; Adams G 32; Durling 1748; Renouard 101, 3.

Kõide: pärgamentkõide, pritsitud plokilõige.

Provenients: 4. kõide on tagastatud Tartu ülikooli raamatukogule 1971. a Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV riikliku raamatukogu poolt.

Kohaviit: R II d 1079-1083 (4 II B-1677, 572, 573, 1678, 574)

Täistekst (Ps 1): <http://hdl.handle.net/10062/45975>

Täistekst (Ps 2): <http://hdl.handle.net/10062/44812>

Täistekst (Ps 3): <http://hdl.handle.net/10062/44322>

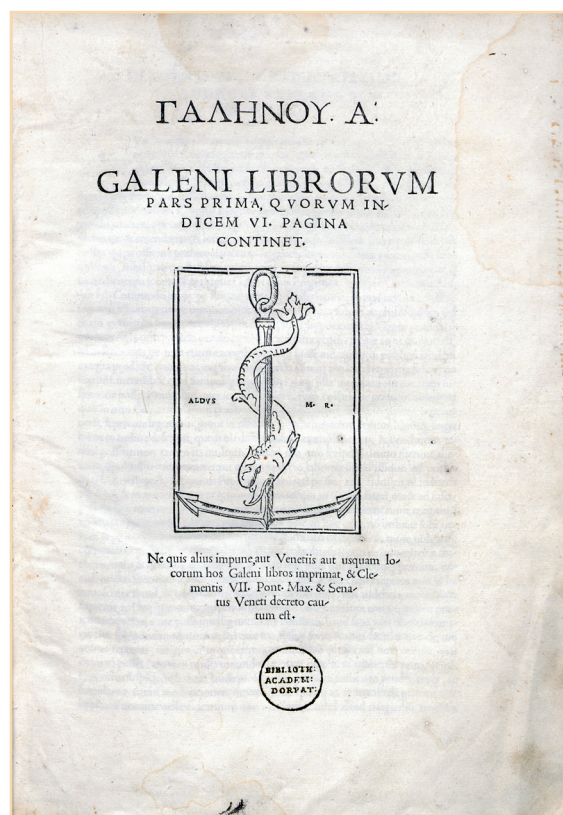
Täistekst (Ps 4): <http://hdl.handle.net/10062/44553>

Täistekst (Ps 5): <http://hdl.handle.net/10062/44261>

Galenos oli Kreeka-Rooma arst, looduseuurija ja filosoof, antiikaja arstiteaduse klassik. Filosoofias järgis ta peamiselt Aristotelest. Tema filosoofia- ja loogikaalased kirjutised on läinud suures osas kaotsi (säilinud on näiteks renessansiajal väga populaarne *Protreptikos* (*Õhutus kõne*), millega 1. kõide ka algab), arstiteaduslikud on säilinud. Neis kirjeldas ta oma anatoomia-, füsioloogia-, patoloogia- ja farmakoloogiaalaseid uurimusi. Ta jätkas Hippokratese

kehamahlade teooriat ning kommenteeris kõiki Hippokratese teoseid, luues Hippokratese ideaalkuju. Galenose arstiteadusel oli suur mõju renessansiajani: tema anatoomia-alased käsitlused olid peaaegu muudatusteta aluseks kuni Vesaliuse uurimusteni ja vereringe alased uurimused kuni Harvey töödeni.

Esimene Galenose kogutud teoste kreeka keelne trükkväljaanne.

11.

Hippokrates (u 460–u 377 eKr).

Opera (kreeka k). Toim. Franciscus Asulanus.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano, 1526

Ἀπαντα τὰ τοῦ Ἱπποκράτους = Omnia opera Hippocratis. – Venetiis in ædibus Aldi, & Andreae Asulani Soceri. Mense Maii. M. D. XXVI. – [6], 233, [1] l.: juhttähed, signeedid; 2° (30 cm). – Signatuurid: *6, A–Z8, AA–EE8, FF10. – Antiikva, kreeka tähestik. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist.

Bibl: EDIT 16 CNCE 22512; Adams H 563; Brunet II, 570; Durling 2316; Renouard 102, 1.

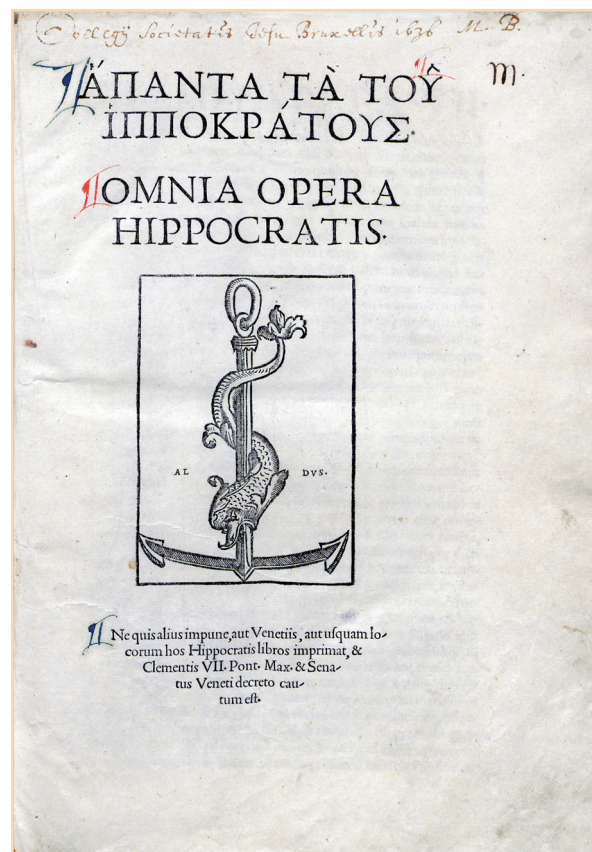
Köide: 19. saj punane marokkäänköide, kuldtrüki raamornament, mustal nahal kuldtrüki seljatiitel-etikett, kullatud plokilõige, marmoreeritud paberist kaitselahed.

Provenients: Collegij Societatis Jesu Bruxellis 1636; ostetud 1925. a Oskar Brackmannilt (1874–1930), kes oli 1891–1893 TÜ üliõpilane.

Märkus: osa juhttähiti ja rubriigid punase ja sinise-ga käsiti märgistatud.

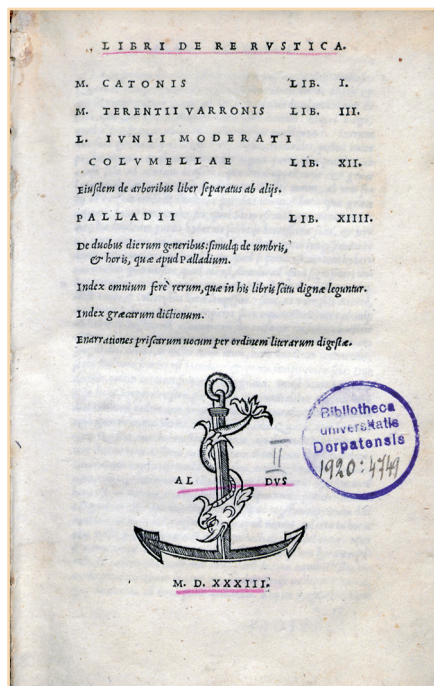
Kohaviit: R II 1925:3125 (4 II B-1613)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/45910>

Hippokrates oli Kreeka arst, arstiteaduse ja arsti kutse-eetika rajaja. Hippokrates pani aluse nn kehamahlade teooriale, mille põhjal inimese tervislikku seisundit mõjutavad veri, kollane ja must sapp ning lima; väga mõjukad on olnud ka tema tähelepanekud kliima mõjust inimese tervisele ja dieedist. Hippokrates sai meditsiinalaste teoste sümboliks ja seetõttu kuulub tema korpusesse ka terve hulk teiste, anonüümseks jäänud autorite teoseid.

Kreekakeelsed teosed ilmusid aasta pärast Fabius Calvuse ladinakeelset tõlget; selle puudujäike toob väljaandja Franciscus Asulanus pöördumises lugejale ka välja, kinnitades nii enda kreekakeelse väljaande paremust. Väljaanne algab Soranose kirjutatud Hippokratese elulooga ning Hippokratese vandega, järgnevad erinevad Hippokratese (ja talle omistatud) teosed ning kõite lõpetab Hippokratese kirjavahetus. Esimene Hippokratese kogutud teoste kreekakeelne trükiväljaanne.

12.

Scriptores rei rusticae. Toim. Fra Giovanni Giocondo.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad, Andrea Torresano pärijad, 1533

Libri De Re Rustica. M. Catonis Lib. I. M. Terentii Varronis Lib. III. L. Ivnii Moderati Lib. XII. Eiusdem de arboribus liber separatus ab alijs. Palladii Lib. XIII. De duobus dierum generibus: simulq[ue] de umbris, et horis, quæ apud Palladium. Index omnium ferè rerum, quæ in his libris scitu dignæ leguntur. Index græcarum dictionum. Enarrationes priscarum uocum per ordinem literarum digestæ. – Venetiis In Aedibus Haeredum Aldi, et Andreae Soceri, Mense Decembri, M. D. XXXIII. – [54], 295, [1] l.: juhttähed, signeedid; 8° (20 cm). – Signatuurid: *4, A–E8, F10, a–z8, A–O8. – Antiikva-kursiiv. – Ilmumisandmed võetud kolofoonist.

Bibl: EDIT 16 CNCE 27203; Adams S 812; Renouard 109, 9.

Köide: 18. saj valge pärgamentköide, must seljatiitel kuldtrüki mustal kleebisel, reljeefsed köitmed, marmoreeritud kaitselahed.

Provenients: kaitselahel tempel *Ex libris v. Liphart*; saadud Liphartide kogust.

Märkus: esikaane siseküljelt eksliibris välja lõigatud.

Kohaviit: R II 1920:4749 (4 II A-11167)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/46174>

Rooma autorite põllumajandusala kogumik: Marcus Porcius Cato (234–149 eKr) *De agri cultura*, Marcus Terentius Varro (116–27 eKr) *Rerum rusticarum libri*, Lucius Junius Moderatus Columella (1. saj pKr) *De re rustica*, Rutilius Taurus Aemilianus Palladiuse (5. saj) *De re rustica*. Esimestest trükkidest 1470. aastatel kuni 19. sajandini ilmusidki nelja autori teosed enamasti ühtse korpusena. Nii varasemad mitmekülgsed kirjamehed ja õpetlased Cato ja Varro kui ka hilisemad põllumajanduslike teoste autorid Columella ja Palladius kandsid praktiliste õpetuste andmise kõrval edasi Rooma aristokraatia põllumajanduslikust taustast lähtuvat moraliseerivat ideaali, mille sisuks oli majanduslikult sõltumatu suurmajapidamise kasumlik juhtimine ja lihtsat elu elades asjatu hiilguse mittetaotlemine. Kui Cato, Varro ja Columella teosed unustati keskajal pea täielikult ja taasavastati alles 15. sajandil, siis hilisantiigi autorit Palladiust tunti muuhulgas tema rangelt praktilise suunitluse tõttu suhteliselt hästi läbi kogu keskaja.

1514. a väljaande ümbertrükk, mis pakub huvitavat võrdlusmaterjali trükikunsti arengu seisukohast. Eessõna on täiendatud,

puudub paavst Leo X privileeg, mis oli 1514. a väljaandes, lisatud on register. Tekst lehel on kokku surutud, mis on saavutatud trükitüüpide üksteisele lähemale asetamisega; selle tulemusena lisandus lehele üks rida ning saavutati mõningane paberi kokkuhoid. Illustratsioonide jaoks kasutati samu puuklotse. Aldus Manutiuse eessõna trükiti täpselt üks-ühele, mis tähendas, et ladujale võis anda ümbertrükkimiseks üksikud lehekülgi varasemast trükist isegi siis, kui need algasid poole lause pealt. Sellise töömeetodi tagajärjeks võis olla olukord, et leheküljed trükiti vales järjekorras, nagu antud ümbertrüki puhul: 1514. a eessõna teine lehekülj on 1533. a väljaandes neljas, mis kindlasti põhjustas segadust lugejate hulgas. Trükkide erinevused – püüd täita lehekülge rohkema tekstiga paberi kokkuhoiu eesmärgil, trükitud lehekülgede vale järjekord – näitavad trükikoja standardite langemist Aldus Manutius sen surma ja ettevõtte Pauluse-poolse ülevõtmise vahelisel ajavahemikul.

13.

Ferrarius, Hieronymus (1500/1501–1542).

Ad Paulum Manutium emendationes in Philippicas Ciceronis.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad [Paulus Manutius], 1542

Hieronimi Ferrarii Ad Pavlv Manvtivm Emendationes In Philippicas Ciceronis. – Pavlv Manvtivs Aldi F Cvm Senatvs Veneti Privilegio. Venetiis, M. D. XLII (Apvd Aldi Filios. Venetiis, M. D. XLII. Mense Martio). – [126] l.: juhttäht, signeedid; 8° (17 cm). – Signatuurid: A10, B–P8, Q4. – Antiikva-kursiiv. – Dedikatsioon: Paulus Manutius.

Bibl: EDIT 16 CNCE 18816; Renouard 125, 5.

Köide: paberiga kaetud pappkaaned.

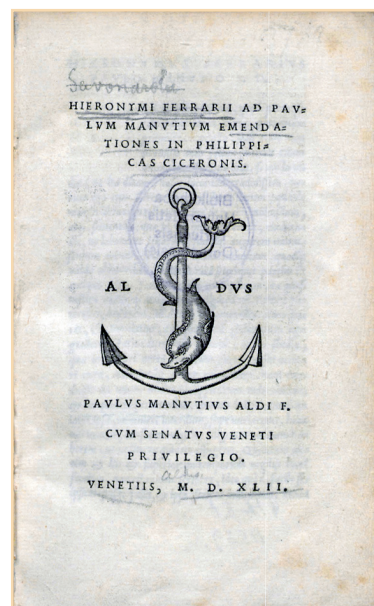
Provenients: saadud 1926. a Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 122).

Kohaviit: R II 1926:2456 (4 II A-11539)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/36311>

Hieronymus Ferrarius (Girolamo Ferrari) oli Itaalia filosoof ja filoloog.

Haruldane, ainus Alduste trükikojas ilmunud mahukate filoloogiliste kommentaaride väljaanne Cicero *Philippicae* (kõned Antoniuuse vastu) kohta. Autor esitab Cicero teksti parandusi nii mahuka käsikirjalise materjali kui ka omaenda filoloogilise analüüsi põhjal. Sisaldab Hieronymus Ferrarius eessõna, pühendusega Paulus Manutiusele.

14.

Appianos (u 100–u 170).

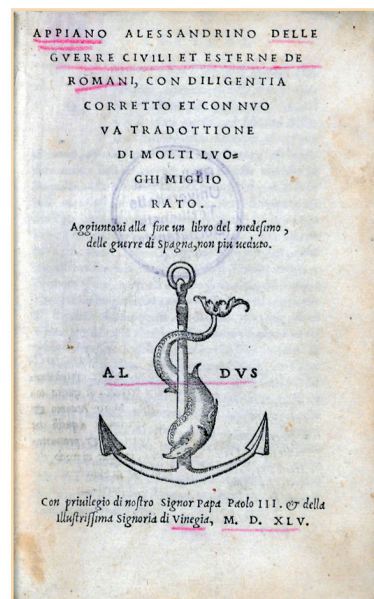
Delle guerre civili et esterne de Romani. 1.–3. osa.

Tõlk. Alessandro Braccesi.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad [Paulus Manutius], 1545

Appiano Alessandrino Delle Gverre Civili Et Esterne De Romani, Con Diligentia Corretto Et Con Nvova Tradottione Di Molti Lvoghi Migliorato. Aggiuntoui alla fine un libro del medesimo, delle guerre di Spagna, non piu ueduto. – Con privilegio di nostro Signor Papa Paolo III. et della illustrissima Signoria di Vinegia, M. D. XLV (In Vinegia, Nell' Anno M. D. XXXXV. In Casa De' Figliuoli Di Aldo). – 3 osa (258; 175, [1]; 41, [1] l.): signeedid, juhttähed; 8° (15 cm). – Signatuurid: a–z8, A–J8, K2; aa–yy8; aaa–iii4, kkk6. – Antiikva. – Kolm osa ühes köites, igal osal eraldi tiitelheht ja foliatsioon.

2. osa: Historia Delle Gverre Esterne De' Romani Di Appiano Alessandrino, Tradotta Da Messer Alessandro Braccio Secretario Fiorentino, Nvovamente Impressa, Et Corretta. – In Vinegia, M.D.XXXV.

3. osa: Libro Di Appiano Alessandrino, Nel Qvale Si Contengono Le Gverre, Che Fecero I Romani Con Li Carthaginesi, Et Con Gli Spagnvoli Nella Spagna: Nuouamente tradotto di Greco in uolgare Italiano. – Con privilegio di N. S. Papa Paolo III. et della illustr. Signoria di Venetia, M. D. XLV.

Bibl: EDIT16 CNCE 2207; Adams A 1358; IA 106560; Renouard 134, 19.

Kõide: 18. saj ampiirkõide, tumesinine marokään, kuld- ja pime trükis raamornament, kuldlõige, kõite seljal kuldtrükis Appiano Aldus 1545, marmoreeritud paberist kaitselehed, roosa siidpael.

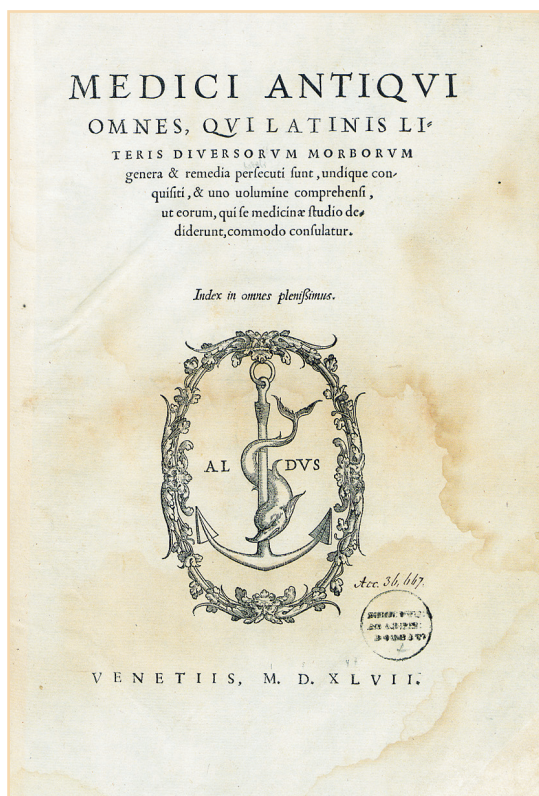
Provenients: saadud 1926. a Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 127).

Kohaviit: R II 1926:2434 (4 II A-11534)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/32185>

Appianos oli kreeka ajaloolane. Ta sündis Aleksandrias, Rooma Egiptuse provintsis ja tegi karjääri Rooma riigiametnikuna. Tema *Rooma ajaloo* 24 raamatust on säilinud ainult VI–VIII (sõjad Hispaanias, sõjad Hannibaliga ja Aafrika sõjad) ja XI–XVII (sõjad Kreekas ja Süürias ning kodusõjad). Täielikult on säilinud huvipakkuv ülevaade Rooma kodusõdade (raamatud XIII–XVII), mille kohta Appianos on ainsaks ülevaatlilikuks ajaloolallikaks.

Nagu paljude kreeka autorite teosed, nii trükiti ka Appianose Rooma ajalugu esmalt ladina keeles (tervikuna esmakordselt 1477. a Veneetsias Erhard Ratdolti juures; sellest väljaandest on TÜR-s 2. osa). 16. sajandil ilmus Appianose teostest 47 väljaannet, sh ka käesolev tõlge itaalia keelde. Kreeka keeles ilmus teos esmakordselt 1551. a Pariisis (Nagel, *Inkunaablid* ..., lk 24).

15.

Medici antiqui omnes.

Venezia: Aldus Manutius sen pärijad [Paulus Manutius], 1547

Medici Antiqui Omnes, Qvi Latinis Literis Diversorvm Morborvm genera & remedia persecuti sunt, undique conquisiti, & uno uolumine comprehensi, ut eorum, qui se medicinae studio dederunt, commodo consulatur. Index in omnes plenissimus. – Venetiis, M. D. XLVII. (Apvd Aldi Filios. Venetiis, M. D. XXXXVII). – [12], 8, [2] l., l. 9–317 [i.e. 320]: initsiaalid, juhttähed, signedid; 2° (31 cm). – Signatuurid: ★6, ★★6, a8, ★2, b–h8, i6, k10, l–z8, A–Q8, R6. – Antiikva, kreeka tähestik. – Puulõikes inimfiguuridega piltinitsiaalid; ovaalraamis signedid tiitellehel ja lõpus.

Bibl: EDIT 16 CNCE 26973; Adams M 991; Durling 3050; Renouard 140, 2.

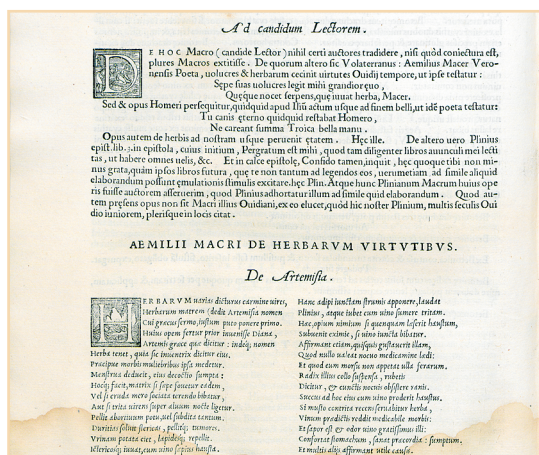
Kõide: 20. saj pappkaaned.

Provenients: ostetud 1871. a K. F. Köhleri raamatupoest.

Märkus: lugemismärkmed.

Kohaviit: R II e 811a (4 II B-808)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/37176>

Kogumik antiik- ja keskaegseid ladinakeelseid arstiteaduslikke kirjutisi, mis käsitlevad haigusi ja nende ravimist, samuti selliseid teemasid nagu sünnitus, ravimite koostis, ravimtaimede ajalugu ja nende omadused.

Meditsiinilaste kirjutiste autoriteks on Aurelius Cornelius Celsus, Q. Serenus Sammonicus, "Trotula" (Salernost pärit naisarst Trotale omistatavate teoste kogumik, mis käsitleb naiste terviseprobleeme), Marcellus Empiricus, Scribonius Largus, Soranus Ephesosest, C. Plinius Secundus, Ps-Apuleius Madaurensis, Antonius Musa, Ps-Aemilius Macer (Odon de Meung), Walafrid Strabo, Caelius Aurelianus, Theodorus Priscianus. Osa tekste on vanad tõlked kreeka keelest.

16.

Etymologicum magnum (kreeka k). Toim. Federico Torresano.

Venezia: Federico Torresano [Paulus Manutius], 1549

Μέγα Ετυμολογικόν = Magnvm Etymologicvm Græcæ linguæ, nunc recens summa adhibita diligentia excusum, & innumerabilibus penè dictionibus locupletatum Qvas Vt Facilius Cognoscere Lector possit, singulis manus index est apposita. Adeo vt ferè nihil in hoc Libro desiderari iam possit ab ijs, qui Græcis literis nauant operam. – Venetijs apud Federicum Turrisanum. M. D. XLIX. – [2] l., l. 3–175 [i.e. 177], [1] l.: ehisinitiaalid, päisliitud, signedid; 2° (33 cm). – Signatuurid: A–T8, Y10, Φ–X8. – Antiikva, kreeka tähestik. – Lehel [2] (A2) punane päisliit ja initials; lehed Y5, 6 nummerdamata.

Bibl: EDIT 16 CNCE 39502; Adams E 966; Brunet I, 213; Renouard 145, 4.

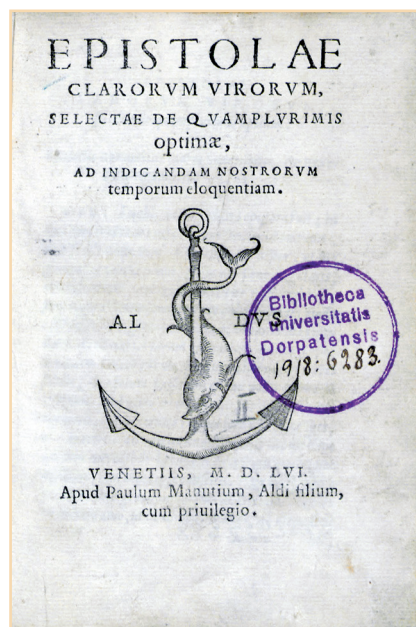
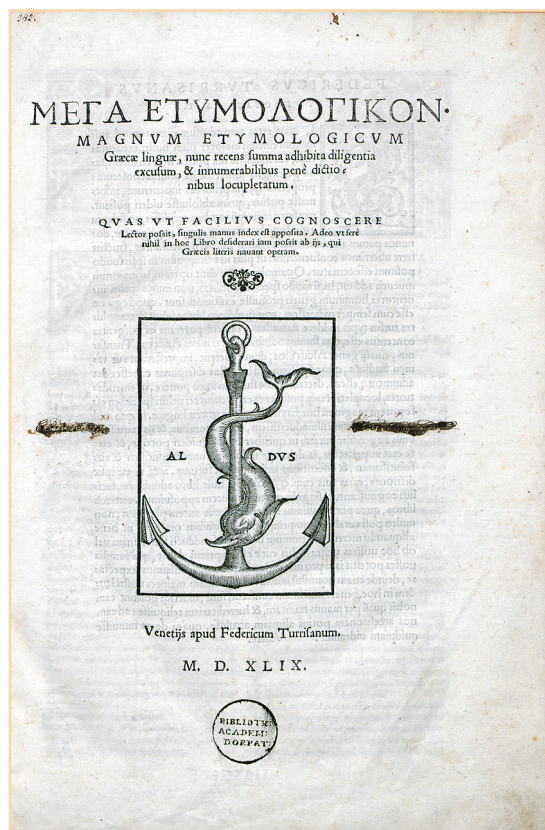
Kõide: 18. saj nahkkõide, pimetrukis raam, seljal kuldtrükk.

Provenients: ostetud 1804. a J. A. G. Weigeli raamatufirma kaudu.

Märkus: vaatamata F. Torresano nimele tiitellehel on raamatu trükkunud P. Manutius (Renouard).

Kohaviit: R II d 1196 (4 II C-181)

Suur kreeka keele etimoloogia on ulatuslikem kreeka keele seletav sõnaraamat, mis koostati Bütsantis 12. sajandi keskel ja mis aitas tugevasti kaasa kreeka keele oskuse levikule renessansiajal. Trükkis on tähelepänuväärne selle poolest, et stiililt ja kujunduselt järgib see 1499. aasta esikväljaannet, mille trükkisid Zacharias Kalliergis ja Nikolas Vlastos Veneetsias ja mille editeerijaks peetakse Alduse kauaaegset kaastöölist Markos Musurost.

17.

Epistolae clarorum virorum.

Venezia: Paulus Manutius, 1556

Epistolae Clarorum Virorum, Selectae De Qvampvrimis optimae, Ad Indicandam Nostrorum temporum eloquentiam. – Venetijs, M. D. LVI. Apud Paulum Manutium, Aldi filium. – 129, [3] l.: signedid; 8° (14 cm). – Signatuurid: A–Q8, R4. – Antiikva, antiikva-kursiiv.

Bibl: EDIT 16 CNCE 18171; Adams E 275; BA, lk 94; Renouard 169, 13.

Kõide: 19. saj pruun vasikanahkkõide, kuld- ja pimetrukis raam-ornament, marmorpaberist kaitseselehed, restaureeritud.

Provenients: saadud Liphartide kogust (F 4, nim. 1, s. 356).

Märkus: käsikirjalised märkmed.

Kohaviit: R II 1918:6283 (4 II A-10297)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/48212>

Kuulsate meeste kirjad sisaldab renessansiaegsete haritlaste Antonius Thilesiuse, Benedictus Accoltuse, Bernardinus Maffeuse, Benedictus Rhambertuse, Cosmus Gheriuse, Georgius Selva, Iacobus Sadoletuse, Ianus Parrhasiuse, Iovita Rapiciuse, Ioannes Baptista Egnatiuse (Giovanni Battista Egnazio), Ioannes Baptista Crassuse, Lazarus Bonamicuse, Nicolaus Draco, Petrus Bembuse (Pietro Bembo), Petrus Bunelluse, Petrus Danesiuse, Paulus Sadoletuse, Reginaldus Poluse, Romulus Amasaeuse, Simon Villanovanuse, Stanislaus Orichovius Ruthenuse, Ubaldinus Bandinelluse ja Victor Faustuse kirjavahetust erinevate isikutega.

18.

Dionysios Halikarnassosest (1. saj eKr).

De Thucydidis historia iudicium. Tõlk. Andreas Dudith.

Venezia: [Paulus Manutius], 1560

Dionysii Halicarnassei De Thucydidis Historia Iudicium, Andrea Dudithio Pannonio interprete, Ad Ill[ustrissi]mvm Et Rever[endissi]mvm Archiepiscopvm Strigoniensem. – Al dvs Venetiis, M. D. LX. – [94] l.: juhttähed, signeedid; 4° (20 cm). – Signatuurid: A–Y4, Z6. – Antiikva, kreeka tähestik. – Trükkali nimi Renouardi järgi. – Dedikatsioon: Ungari peapiiskop Miklós Oláh.

Bibl: EDIT 16 CNCE 17250; Adams D 638; BA, lk 104; IA 154.242; Renouard 181, 15.

Köide: 19. saj poolpärgamentköide, marmorpaberiga kaetud kaaned.

Provenients: saadud 1926. a Riigiraamatukogult; kuulus Liphartide kogusse (R 199).

Kohaviit: R II 1926:2452 (4 II A-11536)

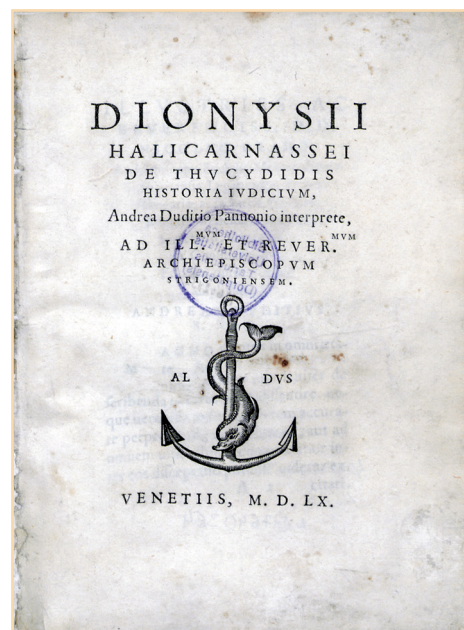
Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/48217>

Dionysios Halikarnassosest (1. saj eKr) oli kreeka reetor ja ajalookirjutaja, atikismi silmapaistev esindaja, avaldas ulatusliku kultuuriloolise teose *Rooma muistised* ning hulga stiilikriitilisi uurimusi Atika autorite (Thukydides, Demosthenese jt) kohta.

Thukydides (u 460–u 396 eKr) oli kreeka ajaloolane, pärit Ateenast. Võttis strateegina osa Peloponnesose sõjast. Ebaedu tõttu Amphipolise kaitsmisel läks ta 424. a 20 aastaks oma Traakia valdustesse maapakku. Sealt jälgis ta Kreekas toimuvaid

poliitilisi sündmusi ja kirjeldas neid meisterlikult teoses *Peloponnesose sõja ajalugu*.

Esimene aldiin-väljaanne, mis sisaldab üksikasjalikku Thukydidesee keelekasutuse ja retoorika iseloomustust. Nagu kreeka autorite teoste puhul tavaline, ilmus ka sellest kõigepealt ladina tõlge; kreeka originaali *editio princeps*'i andis välja Johannes Wechel üle 20 aasta hiljem.

19.

Cicero, Marcus Tullius (106–43 eKr).

Opera philosophica. Toim. Paulus Manutius.

Venezia: [Paulus Manutius], 1561

Ciceronis De Officiis Libri III. Cato Maior, Vel De Senectute. Laelius, Vel De Amicitia. Paradoxa Stoicorum sex. Somnium Scipionis, Ex libro Sexto De Republica. – Venetiis, M D LXI. – 151, [12] l.: juhttähed, signeedid; 8° (15 cm). – Signatuurid: A–V8, X4 (l. X4 tühi). – Antiikva, antiikva-kursiiv. – Trükkali nimi Renouardi järgi. – Dedikatsioon: Benedictus Rhambertus.

Bibl: EDIT 16 CNCE 12359; BA, lk 106; IA 138.999; Renouard 183, 13.

Köide: marmorpaberiga kaetud pappkaaned, pritsitud ploki-
lõige.

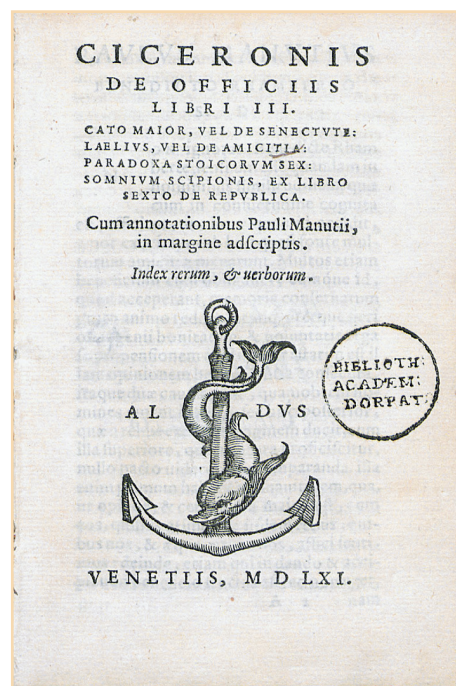
Provenients: ostetud 1806. a TÜ eradotsent Karl Ludwig Struvelt (1785–1838).

Märkus: käsikirjalised märkmed.

Kohaviit: R II e 462 (4 II A-7044)

Marcus Tullius Cicero oli Rooma poliitik, kõnemees ja kirjanik. Tema arvukad filosoofilised teosed annavad edasi peamiselt hellenismiaja Kreeka mõttevoolude (stoa, epikuurlus, akadeemiline skepsis) seisukohti, tihti populariseerivas vormis. Tüüpilise Rooma filosoofina annab Cicero juhiseid tegelikuks eluks, mitte ei armasta arutleda abstraktsetel teemadel. Keskkel kohal filosoofias on eetika. Renessansi- ja humanismiajal hinnati Cicero inim- ja indiviidikeskset filosoofiakäsitlust kõrgemalt kui keskajal peamiseks filosoofia autoriteediks olnud Aristotelest. Trükikunsti

esimese sajandi jooksul ilmusid ta filosoofiateosed sadades trükkides. Käesolevas väljaandes avaldatud *Kohustustest*, *Cato Vanem vanadusest*, *Laelius sõprusest*, *Stoikute vasturääkivused* ja *Scipio unenägu* kuuluvad omakorda neist populaarseimate hulka. Tegemist on 1559. a ilmunud Paulus Manutiuse enda toimetatud väljaande teise trükiga.

20.

Ptolemaios, Klaudios (u 90–160).

Liber de analemmate. Toim. ja komm. Federico Commandino.

Rooma: Paulus Manutius, 1562

Clavdii Ptolemaei Liber De Analemmate, A Federico Commandino Vrbinate instauratus, & commentariis illustratus, Qui nunc primum eius opera e tenebris in lucem prodit. Eiusdem Federici Commandini liber de Horologiorum descriptione. – Romae, M. D. LXII. Apud Paulum Manutium Aldi F. – [4], 93, [3] l.: ill., juht-tähed, signeet; 4° (20 cm). – Signatuurid: *4, A–Z4, &4. – Antiikva, kreeka tähestik. Bibl: EDIT 16 CNCE 27783; Adams P 2216; BA, lk 109; Renouard 187, 13.

Köide: pärgamentköide, seljal kuldtrükis dekoor ja kuldtrükis seljatiitel punasest marokäänist etiketil.

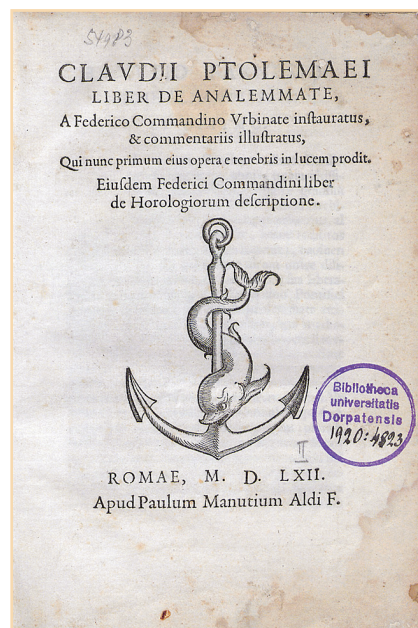
Provenients: Itaalia matemaatik Vincenzo Flauti (1782–1863), kleebis: Appartiene alla Biblioteca del prof. Flauti, e [del Giudice di lui figlio]; saadud Liphartide kogust (R 235).

Kohaviit: R XII 1920:4823 (4 XII A-2541)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/47967>

Klaudios Ptolemaios oli Aleksandriast pärit kreeka astronoom, matemaatik ja geograaf. Tema teoseist tuntuimad ja mõjukaimad on astroloogia-alane koondväljaanne *Almagest* (mille pealkiri pärineb selle araabia traditsioonist) ja selle saateks olev nn *Tetrabiblos* (mille kreeka keelne esmatrükk Nürnbergist aastast 1535 on olemas ka TÜ raamatukogus) ning *Geograafia*, mille maakaart oli aluseks kõigile maadeavastajatele kuni Kolumbuseni välja.

Käesolev Ptolemaiose *Analemma* esmatrükk (*editio princeps*) oli 430 aasta jooksul selle teose ainus trükiväljaanne. Selles õpetatakse, kuidas määrata igal ajal päikese asukohta, mõõtes aasta jooksul sfäärilise trigonomeetria abil päikese asukohta taevas. Rooma arhitekt Vitruvius kasutas Ptolemaiose õpetust hoonete planeerimisel, saamaks teada päikese kiirte langemispaika.

21.

Cicero, Marcus Tullius (106–43 eKr).

Epistolae ad Atticum, ad M. Brutum, ad Quintum fratrem.

Toim. Paulus Manutius.

Venezia: [Paulus Manutius], 1564

M. Tullii Ciceronis Epistolae Ad Atticum, Ad M. Brutum, Ad Quintum Fratrem, Cum correctionibus Pauli Manutij. – Venetiis, M D LXIII. – 387, [21] l.: juht-tähed, signeet; 8° (15 cm). – Signatuurid: A–Z8, AA–ZZ8, Aa–Ee8. – Antiikva-kursiiv, kreeka tähestik. – Trükkali nimi Renouardi järgi.

Bibl: EDIT 16 CNCE 12380; IA 139.124; BA, lk 114; Renouard 195, 11.

Köide: poolnahkköide, marmorpaberiga kaetud pappkaaned, seljal kuldtrükis dekoor, punane plokilõige.

Provenients: ostetud 1806. a TÜ eradotsent Karl Ludwig Struvelt (1785–1838).

Märkus: käsikirjalised märkmed.

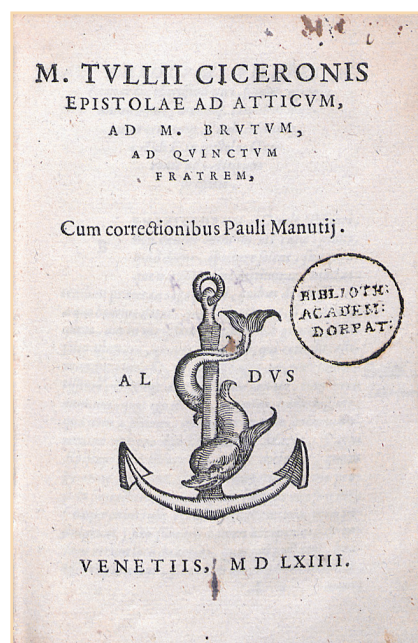
Kohaviit: R II e 431c (4 II A-6990)

Täistekst: <http://hdl.handle.net/10062/48306>

Marcus Tullius Cicero (106–43 eKr) oli renessansiajal keskne eeskujud nii kirjandusliku stiili alal kui ka inimese ja mõtlejana. Tema tavatult mitmekesine ja mahukas (900 kirja) kirjade korpus annab hea pildi nii antiikse Rooma haritud kõrgkihi era- ja seltskonnaelust kui ka kodusõdade aegse igapäevase poliitika elu telgitagustest. Tänu säilinud kirjadele on Cicero kui inimese tuntum kui ükski teine antiikaajal elanud isik. Vastuolud tema filosoofilistes traktaatides väljendatud seisukohtade ja umbkaudu

samal ajal kirjutatud erakirjades avalduva tegelikku ellu suhtumise vahel äratasid humanistides vahel nõutustki.

Kirjastaja Paulus Manutius oli ka hiilgav latinist, Cicero kirjade parandatud tekstiga väljaanded kuuluvad tema olulisimate tekstieditsioonide hulka. Cicero kirjad Atticusele, Brutusele ja vennale Quintusele avaldas ta esimest korda 1540. a, käesolev on juba 10. trükk.

22.

Aldus Manutius jun (1547–1597).

Orthographiae ratio.

Venezia: [Paulus Manutius], 1566

Orthographiae Ratio Ab. Aldo. Manutio Pavlli. F. Collecta Ex Libris antiquis Grammaticis Etymologia Graeca consuetudine Nummis ueteribus Tabulis aeris Lapidibus amplius M D Interpungendi ratio Notarum ueterum explanatio Kalendarium uetus Romanum, e marmore descriptum, cum Paulli Manutij, Patris, commentariolo, de ueterum dierum ratione & Kalendarij explanatione Aldi Manutij, Aui, de uitiata Vocalium, ac Diphthongorum prolatione, parergon. – Venetiis. M D LXVI. – 800, 167 lk, [19] l.: juhttähed, signeet; 8° (16 cm). – Signatuurid: A–Z8, Aa–Zz8, Aaa–Ddd8; A–L8 (l. L8 tühi), †8, ††8. – Antiikva, antiikva-kursiiv. – Trükkali nimi Renouardi järgi. – Dedikatsioon: Franciscus Morandus, Aurelius Portulaca.

Bibl: EDIT 16 CNCE 28262; Adams M 453; Renouard 201, 12.

Köide: pärgamentköide.

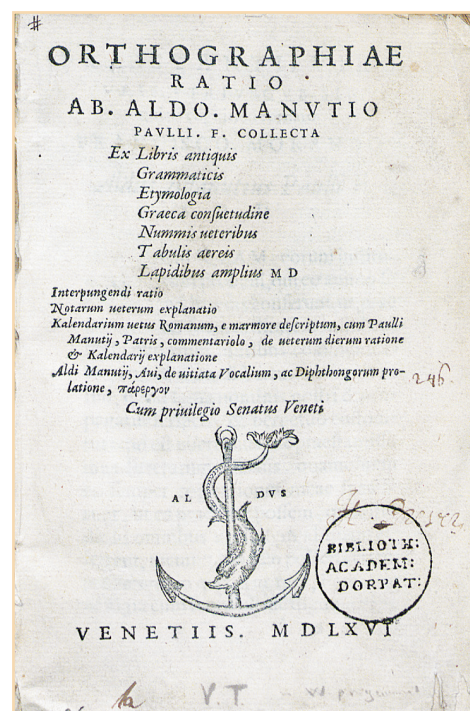
Provenients: raamatu esimene teadaolev omanik oli Saksa matemaatik, astronoom ja jurist Valentin Thau (1531–1575); pärast Thau surma omandas selle ostu teel universaalõpetlane, matemaatikaprofessor Leipzgis Moritz Valentin Steinmetz (?–1584), kelle surma järel läks raamat tema poja, filosoofia- ja mõlema õiguse doktori Theodor Steinmetzi valdusse, kes omakorda kinkis selle 1590. a pühendusega Saksa kirjandus-teadlasele, retoorikule ja lingvistile Adam Theodor Siberile (1563–1616); H. Brever; TÜR-le ostetud 1806. a TÜ eradotsent Karl Ludwig Struvelt (1785–1838).

Märkus: sissekirjutused.

Kohaviit: R II e 832 (4 II A-8041)

Aldus Manutius jun oli kuulsa trükkalisesuguvõsa noorim ja ühtlasi viimane võsu. Ilmselt omistas ta rohkem tähtsust oma keeleteaduslikele töödele kui trükikoja äritegevusele. Kui tema isa Paulus Manutius 1561. a Vatikani trükikoja juhatajaks nimetati ja Rooma kolis, hakkas Veneetsia trükikoda alla käima. 1590. a kutsuti ka Aldus Manutius jun Rooma paavsti trükikoda juhatajaks; seal ta 1597. a pärijateta ka suri. Trükikoda Veneetsias likvideeriti.

Alduse Manutius jun traktaat ladina keele ortograafiast. Autor jagab õpetusi kirjavahemärkide, vokaalide ja diftongide ning Juliuse kalendri kasutamiseks. 1561. a aldiin-väljaande laiendatud väljaanne.

Kataloogis esinevad bibliograafialühendid

Adams – Adams, Herbert M. Catalogue of books printed on the continent of Europe, 1501–1600 in Cambridge libraries. Vol. 1–2. Cambridge, 1967.

BA – Fock, Gustav. Bibliotheca Aldina: eine Sammlung von 800 Drucken des Aldus Manutius und seiner Nachfolger. Leipzig, [u 1930].

Brunet – Brunet, Jacques-Charles. Manuel du libraire et de l'amateur de livres. 1ère éd. T. 1–5. Paris, 1842–1844.

Durling – Durling, Richard J. A catalogue of sixteenth century printed books in the National Library of Medicine. Bethesda (Maryland), 1967.

EDIT 16 – Italia 16. sajandi trükiste veebiandmebaas.

Graesse – Graesse, Johann Georg Theodor. Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique. T. 1–7. Dresde; Genève; Londres; Paris, 1859–1869.

IA – Index Aureliensis: catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum. T. 1–7. Baden-Baden, 1962–1973.

ISTC – Incunabula Short Title Catalogue (15. saj trükiste veebiandmebaas Briti raamatukogus).

Renouard – Renouard, Antoine-Augustin. Annales de l'imprimerie des Alde, ou Histoire des trois Manuce et de leurs éditions. 3ème éd., Paris, 1834.

Schüling – Schüling, Hermann. Die Postinkunabeln der Universitätsbibliothek Giessen. Giessen, 1967.

Illustratsioonide allikad:

Tartu ülikooli raamatukogu (TÜR), Wikimedia Commons, Baieri riigiraamatukogu (Bayerische Staatsbibliothek, BSB), Budapesti kaunite kunstide muuseum (Szépművészeti Múzeum).

“Quisquis es,
rogat te Aldus etiam atque etiam,
ut siquid est quod a se velis perpaucis agas,
deinde actutum abeas; nisi, tanquam Hercules,
defesso Atlante, veneris suppositurus humeros.
Semper enim erit quod et tu agas, et
quotquot huc attulerint pedes.”

“Kes sa ka poleks ja mida iganes sooviks,
Aldus palub sind ikka ja jälle, et ajaksid oma asja
lühidalt ning lahkuksid seejärel – kui sa just ei tule nagu
Herakles väsinud Atlase juurde, et oma õlg
alla panna. Sest siis on alati tegevust
nii sulle kui teistele, keda
jalad siia toovad.”